

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ім. адмірала Макарова
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ МОРЯ
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА БЕЗПЕКИ

«Допустити до захисту»

зав. кафедри

д.е.н., професор Єфімова Г.В.

(наукова ступінь, вчене звання, П.І.Б. завкафедрою)

“ ” 2021 р.

(підпис зав. кафедрою)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеню вищої освіти **магістр**

на тему: **Зовнішньоторговельна політика України в умовах її
інтеграції до світогосподарських процесів**

Виконав: студент 6 курсу, групи 6451м
Спеціальності 051 Економіка

ОП Міжнародна економіка

(шифр і назва спеціальності)

Онопрієнко Х.О.

(прізвище та ініціали)

Керівник к.е.н., доцент Майстренко О.М.

(прізвище та ініціали)

Миколаїв – 2021 р.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА

Факультет економіки моря
Кафедра економічної політики та безпеки
Освітній рівень – другий (магістерський)
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 051 Економіка
Освітня програма – Міжнародна економіка

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри економічної
політики та безпеки

_____ Г. В. Єфімова
« ____ » _____ 2021 року

ЗАВДАННЯ **НА ВИПУСКНУ ДИПЛОМНУ РОБОТУ** **на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»**

Студенту _____ Онопрієнко Христині Олегівні _____
(Прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Зовнішньоторговельна політика України в умовах її інтеграції до світогосподарських процесів

Керівник роботи к.е.н., доцент Майстренко О.М.

Затверджені наказом ректора № _____ від « ____ » _____ 2021 року

2. Термін подання роботи: 07.12.2021р.

3. Вихідні дані по роботі: наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, присвячені проблемам зовнішньоторговельній політиці держави. Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти Верховної Ради України, Міністерства економіки України, офіційні дані Державної служби статистики України, наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців, матеріали науково-практичних конференцій, матеріали, розміщені у мережі Інтернет тощо

4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів) теоретичні засади дослідження зовнішньоторговельної політики держави, оцінка стану та тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі України товарами та послугами, напрямки та шляхи вдосконалення зовнішньоторговельної політики держави

5. Перелік презентаційних матеріалів: Порівняння понять глобалізації і регіоналізації, Теорії ефектів економічної інтеграції для економіки, Позитивні динамічні ефекти інтеграції, Структура ЗЕП держави, Структурні елементи системи державного регулювання ЗЕД, Форми торгової політики, Темпи приросту експорту і імпорту товарів та послуг України за 2011-2020рр., Структура експорту і імпорту товарів України, Структура експорту і імпорту в розрізі товарів та послуг, Обсяги експорту і імпорту послуг з України в країни світу, Структура експорту і імпорту послуг – Україна, інші країни світу, ЄС, Основні торговельні партнери України в експорті товарів у 2020 р., Негативні тенденції зовнішньої торгівлі України, чинники, які породжують внутрішні бар'єри зовнішньої торгівлі, Модель управління процесом забезпечення міжнародної конкурентоспроможності підприємства, Моделі експорту та імпорту двох країн

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Визначення наукового керівника роботи	01.09.2021р.	
2.	Вибір теми роботи та її узгодження з науковим керівником	15.09.2021р.	
3.	Вивчення друкованих та електронних джерел, економічних реалій, методичних та наукових видань з теми роботи	01.10.2021р.	
4.	Складання попереднього плану роботи, узгодження його з науковим керівником	01.10.2021р.	
5.	Збір статистичної інформації в термін проходження практики на базовому підприємстві (установі, організації)	В термін практики	
6.	Розробка теоретичного розділу	15.10.2021р.	
7.	Розробка аналітичного розділу	30.10.2021р.	
8.	Розробка проектного розділу	15.11.2021р.	
9.	Розробка вступу, висновків, списку використаної літератури та додатків	29.11.2021р.	
10.	Редагування рукопису роботи магістранта та ознайомлення з ним наукового керівника	1.12.2021р.	
11.	Розробка проекту автореферату роботи	06.12.2021р.	
12.	Усунення зауважень наукового керівника та завершення роботи	06.12.2021р.	
13.	Подання рукопису кваліфікаційної роботи, автореферату, демонстраційного матеріалу та доповіді на попередній захист	07.12.2021р.	
14.	Розробка проекту демонстраційного матеріалу та доповіді	12.12.2021р.	
15.	Подання роботи і автореферату рецензенту та отримання рецензії	20.12.2021р.	
16.	Захист роботи перед ДЕК	23.12.2021р.	

Науковий керівник _____
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Студент _____
 (підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	7
11.1. Сутність та особливості інтеграції, її роль в розвитку національної економіки.....	7
1.2. Зовнішньоторговельна політика держави в системі зовнішніх економічних відносин.....	16
1.3. Організаційні механізми формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики	24
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	33
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ ТОВАРАМИ ТА ПОСЛУГАМИ...	35
2.1. Аналіз динаміки та структури експорту та імпорту товарів за товарними групами та країнами.....	35
2.2. Особливості розвитку зовнішньої торгівлі України послугами	45
2.3. Оцінка зовнішньоторговельної політики України.....	51
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	59
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	59
3.1. Окреслення проблематики зовнішньоторговельної політики України на шляху її інтеграції до світогосподарських процесів....	59
3.2. Організація системи управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства як напрям розвитку його експортного потенціалу	64
3.3. Моделювання показників зовнішньої торгівлі товарами двох країн з метою прогнозування імпорту та експорту.....	69
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	76
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах постійного розвитку світової торгівлі на міжнародний ринок виходитиме все більше нових учасників, які матимуть власні конкурентні переваги. З огляду на таку тенденцію, питання зовнішньоторговельної політики стає все більш актуальним. Для пристосування до нових умов, які диктуватиме ринок, уряди країн повинні кожен раз вирішувати, яких заходів ужити на цей раз: захищати свій внутрішній ринок від певних видів продукції чи ж відкриватися повністю для нових можливостей. Для України, основною метою якої нині є поглиблене співробітництво з Європейським Союзом, як ніколи важливо застосування виваженої зовнішньоторговельної політики та її поступове вдосконалення, а тому варто уваги дослідження її сучасного становища та проблемних місць. Тому ми обрали для дослідження актуальну тему зовнішньоторговельної політики України в умовах її інтеграції до світогосподарських відносин.

Питання інтеграції України до світової спільноти розглядаються в роботах таких вітчизняних вчених, як К.Трихліб, А.Костенко, В.Готра, І.Матюшенко, С.Беренда, В.Резніков, Н.Дугієнко, О.Дугієнко, М.Бутко, В.Сідоров. Вивченню зовнішньоторговельної політики України та її проблематики обрали темою свої досліджень наступні українські вчені – Т.Шепель, Л.Бондарчук, К.Гусак, Г.Скиба, Д.Міщенко, Л.Міщенко, І.Суховітрук, В.Панченко, В.Марченко, О.Нечаєв, І.Рибак, К.Пугачевська, Т.Боднарчук, О.Харун, Т.Рожок, М.Король, Р.Шумнегра, О.Соколовська, Л.Черчик, Л.Бондарчук, К.Гусак, О.Марець. В їх роботах розглядаються такі важливі питання, як оцінка, проблеми, перспективи, шляхи вдосконалення зовнішньоторговельної політики України. Проте ряд не вирішених питань залишається актуальними, як шляхи підвищення експортного потенціалу підприємств-експортерів, визначення оптимальної структури зовнішньої торгівлі та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є узагальнення теоретичних аспектів та обґрунтування практичних рекомендацій

щодо вдосконалення зовнішньоторговельної політики держави в умовах її інтеграції до світогосподарських процесів.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються наступні завдання:

- дати визначення сутності та описати особливості інтеграції, її роль в розвитку національної економіки;
- розглянути зовнішньоторговельну політику держави як елемент системи зовнішніх економічних відносин;
- охарактеризувати організаційні механізми формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики;
- проаналізувати динаміку та структуру експорту та імпорту товарів за товарними групами та країнами;
- виявити особливості розвитку зовнішньої торгівлі України послугами;
- дати оцінку зовнішньоторговельної політики України;
- окреслити проблематику зовнішньоторговельної політики України на шляху її інтеграції до світогосподарських процесів;
- запропонувати організацію системи управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства як напрям розвитку його експортного потенціалу;
- описати процес моделювання показників зовнішньої торгівлі товарами двох країн з метою прогнозування імпорту та експорту.

Об’єктом дослідження є зовнішньоторговельні відносини.

Предметом дослідження є політика держави в сфері зовнішньої торгівлі в умовах її інтеграції до світогосподарських процесів.

Методичну основу дослідження становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, присвячені проблемам зовнішньоторговельній політиці держави. Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти Верховної Ради України, Міністерства економіки України, офіційні дані Державної служби статистики України, наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців, матеріали науково-практичних конференцій, матеріали, розміщені у мережі Інтернет.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у вдосконаленні взаємозалежної системи моделей експорту і імпорту двох країн-партнерів, до складу яких включаються показники-індикатори обох країн, і які дозволять змоделювати показники зовнішньої торгівлі країн таким чином, щоб отримати залежності з найвпливовішими факторами, з метою прогнозування оптимальних обсягів імпорту та експорту.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці рекомендацій щодо управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства як чинника формування і розвитку його експортного потенціалу, розробці рекомендацій щодо моделювання експорту та імпорту двох країн, які беруть участь у міжнародній торгівлі з метою оптимізації її структури.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення і висновки дослідження були оприлюднені на Всеукраїнських наукових економічних читаннях «Сучасні тренди морегосподарювання», присвячених пам'яті першого декана Інженерно-економічного факультету НУК професора Василя Чангировича Лі (м. Миколаїв, 2021 р.), за результатами опубліковано статтю в журналі «Економіст» №12. 2021.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатків і списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи становить 86 сторінок і містить 5 таблиць, 37 рисунків, 1 додатку, викладеного на 1 сторінці, список використаних джерел із 67 найменувань, що займає 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Сутність та особливості інтеграції, її роль в розвитку національної економіки

На сучасному етапі розвитку світової економіки кожна держава тою чи іншою мірою стає учасницею інтеграційних процесів. Інтеграція стала важливим процесом для міжнародних економічних відносин, однією з основних тенденцій в міжнародній економіці, вона є складовою зовнішньої політики будь-якої країни. До найважливіших питань, які вирішуються при цьому відносяться питання національної безпеки, ефективне вирішення різних міждержавних конфліктів і суперечок, розвиток ефективної співпраці, кооперація, раціональне поєднання політики та економіки. Інтеграція як процес взаємовигідного співіснування в єдиному економічному просторі дозволяє спільно вирішувати ці проблеми всім разом. Україна також є активним учасником інтеграційних процесів, керівництво країни докладає чимало зусиль, щоб у світовій спільноті наша країна мала імідж розвинутої і конкурентоспроможної держави.

Вперше термін «інтеграція» почали вживати в першій половині XX ст., в 30-х роках [1]. Поняття «інтеграція» в Словнику найбільш уживаних термінів з філософії визначається як утворене від латинського *integratio* – відновлення, – момент розвитку, який полягає в поєднанні розрізненого в ціле [2]. На нашу думку, дане визначення не пояснює того смислу. Який ми звикли розуміти під поняттям «інтеграція». В багатьох наукових працях наводиться визначення, дане в філософському словнику 1983р.: інтеграція (від лат. *integration* – відновлення, поновлення та *integer* – цілий) – напрямок процесу розвитку, пов'язаний з об'єднанням в єдине ціле раніше різнорідних частин і елементів [1, 3, 4], або ж з Тлумачного словника Оксфордського університету – «акт чи процес поєднання двох чи більше частин таким чином, щоб вони функціонували разом» [1, 3, 4].

Останнє визначення найкраще пояснює сутність інтеграції, так як ми її розуміємо в переважній більшості. Тобто, ми розглядаємо, наприклад, дві економіки, і процес інтеграції означатиме, що вони функціонують спільно в одній площині. Завдання полягає в тому, щоб ця сукупність функціонувала ефективно як цілісна одиниця і вигідно для кожної економіки.

З іншого боку, розглянемо ситуацію, коли сукупність економік уже функціонує досить ефективно, і до неї додається ще одна економіка. При цьому зміниться система в цілому, іншим економіка потрібно буде пристосовуватися до нової структури і нового елементу, а новій економіці потрібно буде вибудовувати свою поведінкову політику таким чином, щоб не виникало проблем в їх спільному існуванні. При цьому нова економіка має наперед менше передумов пропонувати свої правила, ніж інші економіки, відносини між якими вже склалися, мали свою структуру і принципи. Проте, інтеграція нової економіки в цілісну систему створює для неї сприятливіші умови розвитку, такі, в яких вже існують інші економіки. На нашу думку, на таких умовах Україна інтегрується в ЄС.

Варто зазначити, що Україна є частиною Європи і частиною всього світу. Отже, варто розглядати процес інтеграції взагалі в світове господарство, бо країна є його частиною, і європейську інтеграцію як приєднання до єдиного європейського гео економічного простору.

Досліджуючи європейську інтеграцію, А.М. Костенко стверджує, що оскільки ЄС притаманні дві інтеграційні площини, а саме економічна і політична, то теоретичні основи європейської інтеграції варто групувати в два напрямки – економічний і політичний [3, с. 11]. При цьому економічна інтеграція означає формування єдиного для Європи ринку, становлення економічного і валютного союзу, а політична спрямована на інші сфери – спільна зовнішня політика, безпека і оборона. Відтак, політична інтеграція є більш складним поняттям, аніж економічна.

Дамо визначення економічній інтеграції. В.В. Готра стверджує, що це процес зближення і поступового об'єднання національних економічних систем,

сучасна найрозвинутіша форма інтернаціоналізації господарського життя, зокрема продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних, виробничих відносин і господарського механізму [5]. В Словнику української мови, **інтернаціоналізація** – визнання чого-небудь інтернаціональним, міжнародним, вільним для користування всіх народів (держав) [6]. Там же – інтеграція – об'єднування чого-небудь у єдине ціле.

Отже, економічна інтеграція – це процес зближення і поступового об'єднання національних економічних систем, сучасна найрозвинутіша форма господарського життя, в якій продуктивні сили, техніко-економічні, організаційно-економічні, виробничі відносини і господарський механізм стають міжнародними, вільними для користування всіх народів.

Розвиток економічної інтеграції тісно пов'язаний з іншими процесами, якими характеризується сучасний етап розвитку міжнародної економіки – глобалізацією та регіоналізацією [5, с.12].

Глобалізація (від франц. global – загальний, всесвітній; що походить від лат. globus – куля) – новітній трансформаційний процес (точніше – низка взаємопов'язаних процесів) у просторовій організації локальних, регіональних і світових економічних зв'язків та відповідних соціальних відносин [8]. Глобалізація характеризується масовим, масштабним переходом різних видів активності структурних складових суспільства – соціальної сфери, політичної та економічної за кордони окремих держав на регіони й континенти. При цьому посилюється інтенсивність взаємозв'язків у сферах економіки, фінансів, торгівлі, інвестиційній, соціальній. Також глобалізація впливає на інформаційний простір – відбувається надзвичайно швидке поширення ідей та інформації, в економіці прискорюються обіг капіталу, переміщення населення і трудових ресурсів – трудова міграція, обіг товарів.

Глобалізація і інтеграції як явища існують паралельно і є проявом інтернаціоналізації різних аспектів суспільного життя. Дослідники інтеграційних процесів розглядають глобалізацію як стадію розвитку інтернаціоналізації вшир, а інтеграцію як результат її розвитку – вглиб [8]. А

отже, економічна інтеграція – це справді може бути і міжнародна економічна інтеграція, і регіональна економічна інтеграція.

На сучасному етапі розвитку світового господарства яскраво вираженими є два досить суперечливі і динамічні процеси – глобалізація і регіоналізація. Вони в чомусь схожі, але різні процеси.

Так, регіоналізація – це «зміцнення економічних, соціальних, науково-технічних та інших зв'язків між територіями або державами; виникнення регіональних об'єднань держав» [9, 10, 11]. В даному випадку в межах регіону об'єднання чи окремі економіки або інші суб'єкти економічної діяльності мають певні особливості, які відрізняють даний регіон від будь-якого іншого. Тобто, процес регіоналізації можна розуміти як інструмент збереження регіональної ідентичності в умовах глобалізації [9].

Глобалізація і регіоналізація схожі в тому, що в межах регіону суб'єкти економічної діяльності по суті об'єднані спільними культурними, мовними особливостями, вони мають спільні інтереси тощо. Відтак, логіка процесів глобалізації і регіоналізації схожа, але вони відрізняються в масштабах [9, 10].

Розглянемо їх принципові відмінності – рис. 1.1.

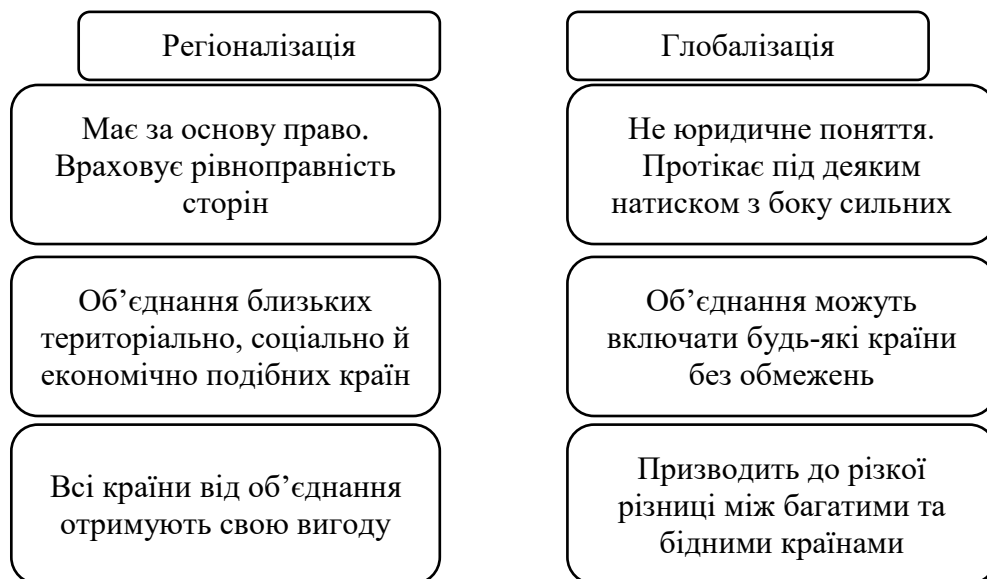

Рис. 1.1. Порівняння понять глобалізації і регіоналізації

Джерело: розроблено автором на основі [9]

При цьому обидва процеси так чи по іншому пов'язані з інтеграцією.

В підручнику «Міжнародна економіка» за редакцією Г.Е. Гронтовської наведені економічні ефекти міжнародної інтеграції. Розглянемо їх детальніше [12] з метою пояснити наслідки інтеграційних процесів, встановити, які є переваги інтеграції, які ризики супроводжують ці явища. На рис. 1.2. наведено економічні теорії, які пояснюють, чому країни долучаються до процесу інтеграції, що це дає в результаті.

Рис. 1.2. Теорії ефектів економічної інтеграції для економіки

Джерело: розроблено автором на основі [12]

Статичні ефекти проявляються відразу після створення митного союзу, а динамічні ефекти проявляються в результаті функціонування митного союзу [12]. Оскільки економічна інтеграція передбачає свободу торгівлі для країн-учасниць об'єднання і протекціонізм у відношенні до третіх країн, то статистичні ефекти проявляються одразу внаслідок реалізації порівняльних переваг. Такий ефект називається ефектом створення торгівлі, яка зростає внаслідок ліквідації митних тарифів [12]. Ефект відхилення торгівлі – коли країни-учасниці відмовляються від дешевших товарів третіх країн на користь партнерів по об'єднанню.

До статистичних ефектів також відносять скорочення адміністративних витрат внаслідок більш простого оформлення митних процедур і поліпшення умов торгівлі з третіми країнами внаслідок покращення іміджу країни.

На рис. 1.3. представлено чинники, які визначають величину статистичних ефектів.

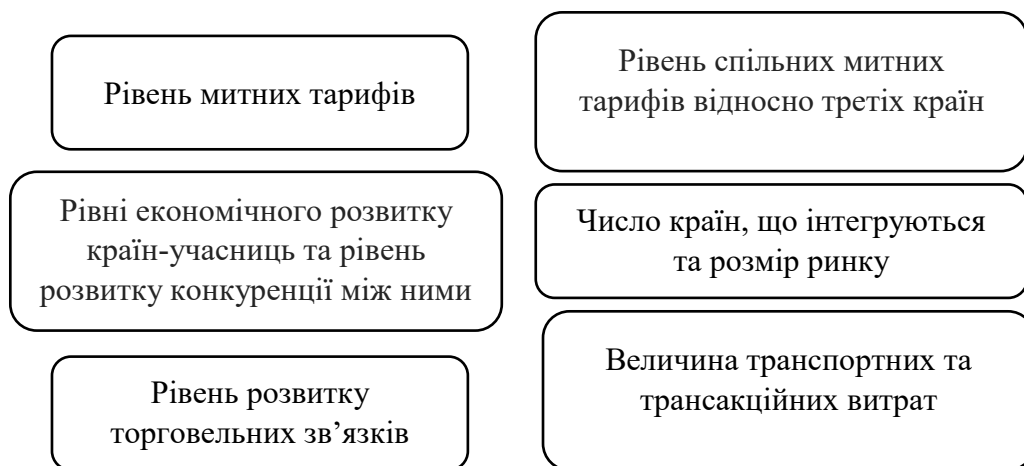

Рис. 1.3. Чинники, які впливають на величину статистичних ефектів

Джерело: розроблено автором на основі [12]

Динамічні ефекти також можуть позитивними чи негативними. Наведемо перелік позитивних наслідків інтеграції в довготривалій перспективі – рис. 1.4.

До негативних наслідків інтеграції можна віднести односторонні переваги для більш розвинених країн-партнерів, підвищення цін внаслідок олігополістичних змов ТНК країн-учасниць, прояви спадного ефекту масштабу (втрат на масштабі) [12].

Рис. 1.4. Позитивні динамічні ефекти інтеграції

Джерело: розроблено автором на основі [12]

Отже, в теорії однозначно доведено доцільність і ефективність інтеграції національної економіки до об'єднання вищого рівня. Порівняння позитивних і негативних ефектів вказує на користь перших – їх значно більше.

Розглянемо, які існують форми і рівні інтеграції. Це дозволить зорієнтуватися, які перспективи є в Україні з огляду на географічне розташування, рівень розвитку тощо.

Науковці і теоретики виділяють два рівня економічної інтеграції – 1) на макрорівні; 2) на мікрорівні [5].

Макрорівень економічної інтеграції формується внаслідок впливу на неї супутніх процесів глобалізації та регіоналізації. В процесі глобалізації відбувається не тільки інтернаціоналізація економічної діяльності, розширюються і стають якісно іншими прямі і непрямі взаємозв'язки між учасниками економічної діяльності. Це однією характеристикою є створення різних міжнародних організацій як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк,

Світова організація торгівлі, міжнародні організації в різних сферах економічної діяльності.

На макрорівні економічної інтеграції панує принцип рівноправності – всі учасники мають рівні можливості з метою підвищення ефективності їх діяльності.

Мікрорівень економічної інтеграції ділиться на горизонтальну і вертикальну інтеграцію [5]:

- горизонтальна – злиття підприємств, для яких характерно виробництво подібної продукції;

- вертикальна – об'єднання підприємств, які мають різні виробничі цикли. Це інтеграція «вниз» – головне підприємство може об'єднуватися з підприємствами, які виробляють напівфабрикати; інтеграція «вгору» – одне підприємство приєднує до себе інше підприємство, виробництво на якому використовує як матеріали його продукції; невиробнича інтеграція.

На міждержавному рівні економічна інтеграція відбувається шляхом формування регіональних економічних об'єднань держав і узгодження їх внутрішньої та зовнішньої економічної політики, що передбачає взаємодію національних економік, створення єдиного економічного простору, розширення торгівельних зв'язків, покращення умов товарообігу, переміщення виробничих ресурсів (капіталу, праці, інформації) між державами.

Ми встановили, що інтеграція має набагато більше переваг аніж недоліків. Розглянемо, які передумови інтеграції країни в те чи інше об'єднання.

Для створення інтеграційного економічного угруповання декількох країн потрібно, щоб для цього були певні умови – політичні, правові, соціальні, культурні, економічні, інфраструктурні.

Стосовно політичних, принципово, щоб була спільність політичних устоїв та основного законодавства країн, що інтегруються [5]. Економічні умови інтеграції – це рівень економічного розвитку країн, ресурсні та технологічні можливості; рівень розвитку ринкових відносин – національного ринків товарів та послуг, ринки капіталу, праці; рівень розвитку міжнародних економічних

відносин країн, їх масштаби та перспективи. Інфраструктура дозволяє сполучати суб'єкти об'єднання, тому вона також важлива.

А оскільки саме на рівні регіону у країн найбільша схожість за всіма перерахованими критеріями, то в міжнародній економіці частіше можна спостерігати процеси створення економічних інтеграційних угруповань країн на регіональному рівні. Представимо передумови утворення інтеграційних об'єднань на рис. 1.5.

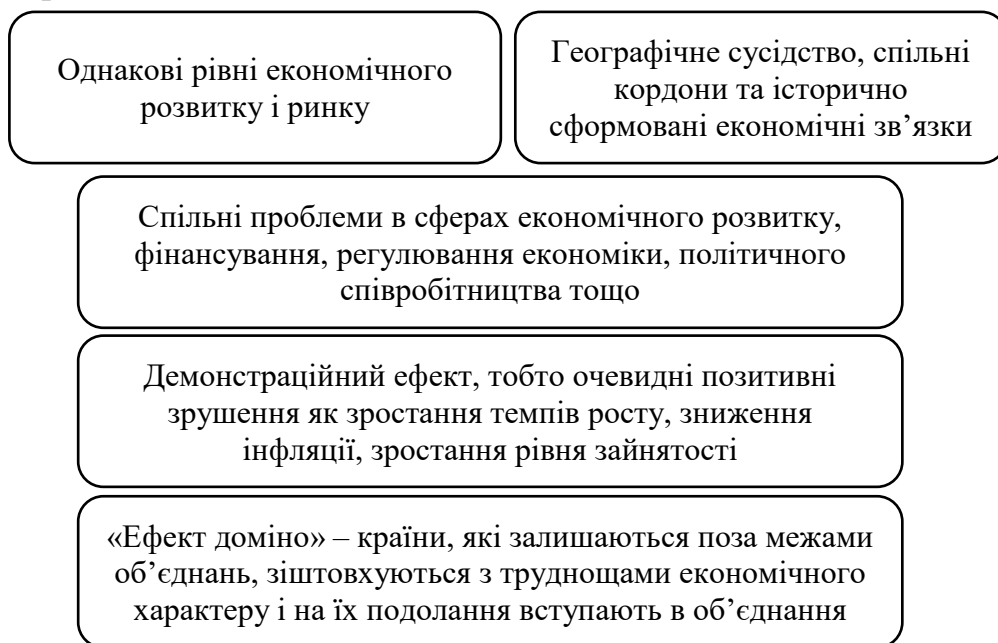

Рис. 1.4. Передумови утворення інтеграційних об'єднань

Джерело: розроблено автором на основі [5]

Особливого значення набуває саме економічна інтеграція країн. Її мета, як правило – вирішення ряду економічних проблем країн, що інтегруються.

Отже, процеси інтеграції країн є об'єктивними, мотивуються суттєвими перевагами інтеграції – підвищення рівня розвитку країн, їх національної безпеки, розвиток технологій та впровадження їх у виробництво спільними зусиллями з ефектом синергії. Інтегруючись, країни переслідують схожі цілі. Метою міжнародних інтеграційних об'єднань є підвищення економічної ефективності виробництва. Як правило, інтеграція переслідує економічні вигоди для країн-учасниць. Міцні економічні відносини сприяють вирішенню політичних конфліктів і дозволяють вибудовувати спільну політику щодо інших.

1.2. Зовнішньоторговельна політика держави в системі зовнішніх економічних відносин

України бере активну участь в сучасних інтеграційних процесах, що об'єктивно зумовлено реаліями сучасного розвитку, перевагами міжнародного поділу праці, перевагами участі в інтеграційних утвореннях. В певному сенсі для нашої країни відіграється «ефект доміно».

Маючи на меті аналіз зовнішньоторговельної політики держави, ми розглянемо її зміст, маючи на увазі, що на результати зовнішньоторговельної діяльності суттєво впливають процеси інтеграції, і вибудовуючи державну політику в даній сфері потрібно враховувати, учасницею яких угруповань є країна і як це впливає на зазначену діяльність.

В Законі України (ЗУ) «Про зовнішньоекономічну діяльність (ЗЕД)» сказано, що: «Зовнішньоекономічна діяльність – це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами» [13]. В свою чергу, господарська діяльність – це будь-яка діяльність, яка стосується виробництва і обміну матеріальних та нематеріальних благ, які приймають в результаті форму товару. В тому числі і підприємницька.

Для кожної країни, яка є частиною світової спільноти, або учасницею регіональних угруповань ЗЕД має важливе значення. Причому всі рівні господарювання – мікро- і макро- так чи по іншому залежать від ЗЕД. Це стосується інвестування. Внутрішніх ресурсів не завжди достатньо для поступального розвитку економіки, тому важливим для відкритої економіки є залучення іноземних інвестицій. Для цього в країні формується сприятливий інвестиційний клімат, створюються правові основи, сприятливі умови ведення бізнесу тощо.

Відомо, що історично першим видом міжнародних економічних відносин була зовнішня торгівля, тобто експорт і імпорт товарів та послуг. Сьогодні на світовому ринку продається і купується величезна кількість товарів та послуг. Відповідно, між суб'єктами діяльності складаються певні відносини. Покупці і продавці – це суб'єкти, офіційно зареєстровані в тій чи іншій країні як суб'єкти господарювання. І якщо товари перетинають державні кордони, їх діяльність переходить на зовнішньоекономічний рівень. Для вітчизняних виробників надзвичайно перспективним є вихід на міжнародний ринок – це нові ринки і нові партнери, збільшення кількості покупців, підвищення рівня прибутків, можливості для подальшого розвитку тощо.

ЗЕД оперує таким категоріями як міжнародна економіка, міжнародні економічні відносини, економічна інтеграція, зовнішня торгівля, міжнародні поділ праці, світовий ринок, експортний потенціал держави, зовнішньоекономічні зв'язки, виробнича кооперація тощо [14, с.12].

В ЗУ до видів ЗЕД відносяться [13]: експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили; надання суб'єктами ЗЕД України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності; наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами; міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами; кредитні та розрахункові операції між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами; спільна підприємницька діяльність та ін. види ЗЕД, не заборонені законами України.

Зовнішньоекономічна діяльність включає зовнішню торгівлю товарами та послугами, прямі інвестиції в Україну та економіки інших країн [15]. Тобто, ЗЕД представляє собою цілу систему різних видів активності. Їх можна розділити на дві групи або підсистеми – зовнішньоторговельна та міжнародна виробничо-інвестиційної діяльності [16, с. 9].

На загальнонаціональному рівні значення ЗЕД полягає в тому, що вона сприяє розвитку і зростання національної економіки, стимулює розвиток виробничих і організаційних процесів, мотивує до ефективного використання різних економічних ресурсів.

Зовнішньоторговельна діяльність як основна складова зовнішньоекономічної, здійснюється на основі певних принципів, яких прагнуть дотримуватися всі учасники ЗЕД, які покладені в основу власне зовнішньоторговельної політики і які так чи інакше мають корелювати з принципами, визначеними іншими державами, з якими вибудовує відносини Україна. Найповніший перелік принципів організації міжнародних економічних відносин можна знайти в «Хартії економічних прав і обов'язків держав», яка була прийнята на IV спеціальній сесії генеральної Асамблеї ООН у 1974 р. [16, с. 11].

Таким принципами є суверенітет; територіальна цілісність і політична незалежність держав; суверенна рівність усіх держав; ненапад і невтручання у внутрішні справи; взаємна та справедлива вигода; мирне співіснування; рівноправність і самовизначення народів; мирне регулювання спорів; усунення несправедливості, що виникає в результаті застосування сили та позбавляє націю засобів для її нормального розвитку; сумлінне виконання міжнародних обов'язків; повага прав людини та основних свобод; відсутність прагнення до гегемонії в сферах впливу; сприяння міжнародної соціальної справедливості; міжнародне співробітництво з метою розвитку; вільний доступ до морів і від них для країн, що їх не мають [16, с. 11].

Знати та дотримуватись цих принципів важливо для України як учасниці міжнародної торгівлі, бо більша частина зазначених міжнародних принципів ЗЕД застосовуються в інтеграційних угрупованнях в яких Україна бере участь або ж з ними має відносини. Наприклад, дотримуючись курсу на європейську інтеграцію, Україні дотримуватися і пропагувати принципи ЗЕД Європейського Союзу (ЄС), які зібрані в так званій Білій книзі (1985р.). Це принципи уніфікації технічних норм і стандартів; відкриття споживчих ринків; лібералізацію фінансових і транспортних послуг; усунення фіскальних бар'єрів [16, с. 11].

Принципи міжнародної торгівлі, регіональної торгівлі та власні є основою для формування та впровадження тих правил та норм, які сприятимуть ефективності процесів зовнішньої торгівлі.

В Україні принципи ЗЕД визначені в ЗУ (рис. 1.5.).

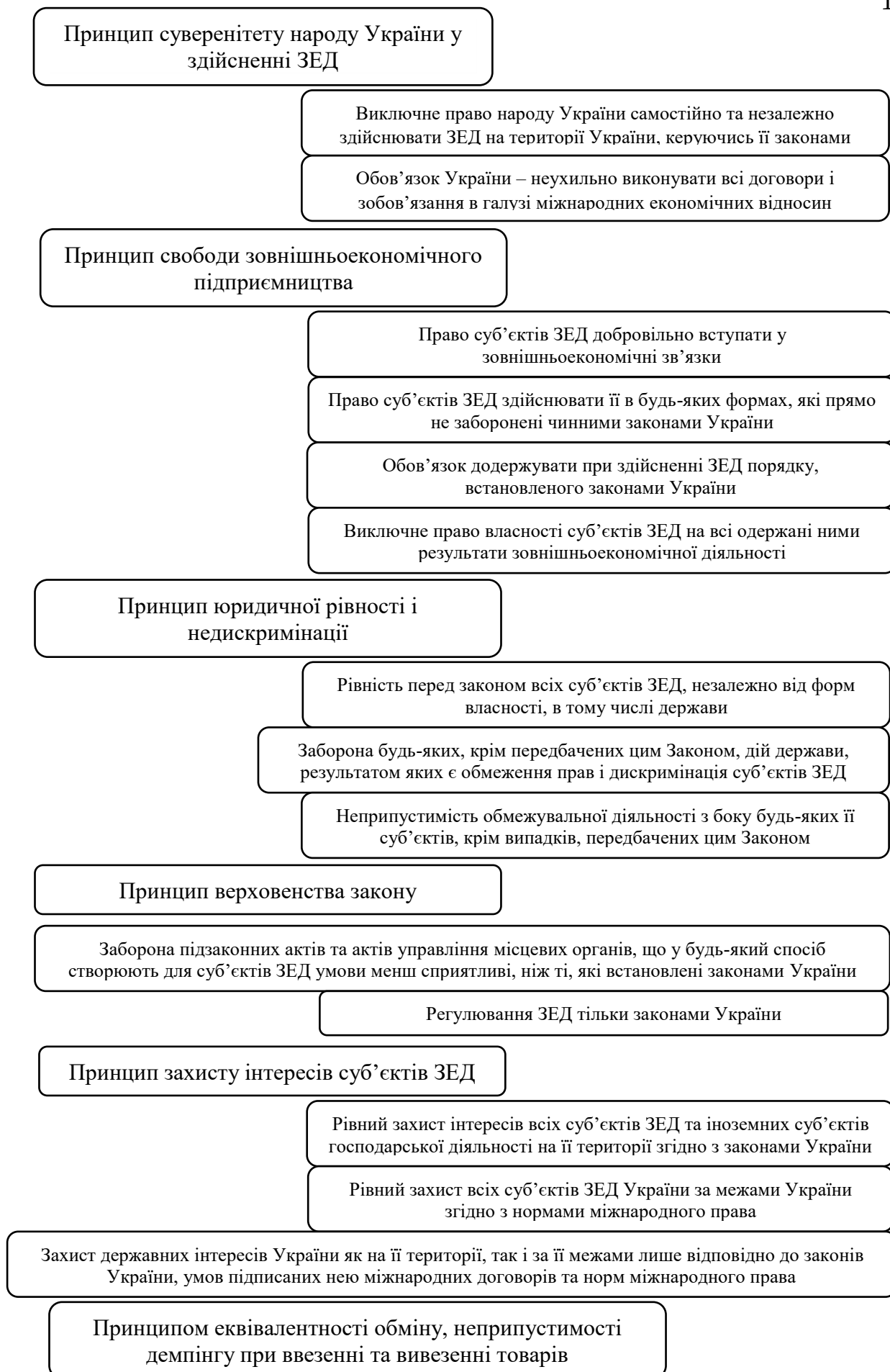

Рис. 1.5. Принципи ЗЕД України

Джерело: складено автором на основі [13]

В господарському кодексі України (ГКУ) зазначається, що у сфері господарювання держава здійснює стратегічну або довгострокову і тактичну або поточну економічну політику. Така політика має на меті реалізувати та узгодити за оптимальним критерієм всі інтереси суб'єктів господарювання, а також і споживачів, врахувати різні суспільні верстви і все населення в цілому [17].

Визначення економічної стратегії держави закріплено в ст. 9. ГКУ: економічна стратегія – це курс економічної політики, обраний державою, що передбачає його реалізацію в тривалій перспективі, він має на вирішення глобальних на національному рівні економічних та соціальних завдань, також важливо враховувати завдання культурного розвитку, в обов'язковому порядку потрібно вирішувати питання забезпечення економічної безпеки держави, важливо берегти і примножати економічний потенціал і національне багатство, і, звичайно ж, – підвищувати добробут населення [17]. Економічна стратегія передбачає в своєму складі визначення пріоритетних цілей економіки, способів та засобів щодо їх реалізації. І обов'язково при цьому державі потрібно враховувати вплив об'єктивних процесів, тенденцій розвитку національного, світового господарства, поважати інтереси суб'єктів господарювання.

Визначимо поняття «економічна політика» – це система заходів, методів, інструментів і форм державного впливу на соціально-економічні процеси [18].

Слово політика в науці відоме завдяки праці давньогрецького філософа Аристотеля «Політика». Буквально це «те що стосується держави» [19, с. 6]. Розуміючи цю категорію так, можна зробити висновок, що політика існувала не завжди, вона поступово зароджувалася починаючи з виникнення держави й продовжила свій розвиток разом з нею. Феномен політики в історичному плані розвивається разом із соціумом. І на сьогодні нам потрібно розуміти, що політика – це діяльність щодо керівництва та управління суспільством на основі публічної влади [19, с. 8]. Таким чином, економічна політика – діяльність щодо керівництва та управління економічною діяльністю на основі публічної влади. А державна політика – означає, що публічна влада на рівні найвищому.

Зовнішньоекономічна політика – це сукупність цілеспрямованих державних заходів щодо реалізації економічного потенціалу країни на зовнішньому ринку та задоволення власних потреб за рахунок товарів і послуг іноземного виробника [14, с.23].

В ГК зазначено, що зовнішньоекономічна політика є структурним елементом загальної економічної політики держави і визначається вона як спрямована на регулювання державою відносин суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання та захист національного ринку і вітчизняного товаровиробника [17].

Розглянемо ЗЕП детальніше, бо про зовнішньоторговельну політику можна сказати те ж саме, тобто переносимо все, що стосується ЗЕП на зовнішньоторговельну політику в загальному плані.

Отже, ЗЕП класифікують як наступальну і захисну.

Наступальна політика – отримання країною порівняльних та абсолютних переваг у результаті участі у світогосподарських відносинах, тобто на реалізацію економічного потенціалу країни на світовому ринку [14, с. 23].

Захисна політика – формування господарської структури у відповідності з національними інтересами та цілями зовнішньоекономічної політики [14, с. 23].

Захисна політика має на меті:

- вітчизняний ринок має бути захищений створеною державою системою захисту від іноземної конкуренції;
- у період відносної нестабільності – становлення нових виробництв, структурних перебудов, подолання кризових явищ – це захист окремих галузей та підприємств;
- обов'язковий захист галузей економіки і підприємств стратегічного плану;
- резервування торговельно-політичних уступок, обмін на аналогічні поступки країн-партнерів, важливих для вітчизняного експорту;
- проведення вибіркової структурної політики.

На практиці жодна з цих політик не застосовується окремо. Ефективність ЗЕП забезпечується оптимальним поєднанням їх обох.

Тобто, механізм їх використання діє так: – реалізація наступальної функції завжди забезпечується чітким відпрацювання захисної. Ці два процеси тісно між собою взаємопов'язані [14, с. 23].

ЗЕП – це досить складна система, оскільки сама ЗЕД складається з великою кількості різноманітних видів діяльності. Тому структура ЗЕП не менш складна. Вона зображена на рис. 1.6. [20].

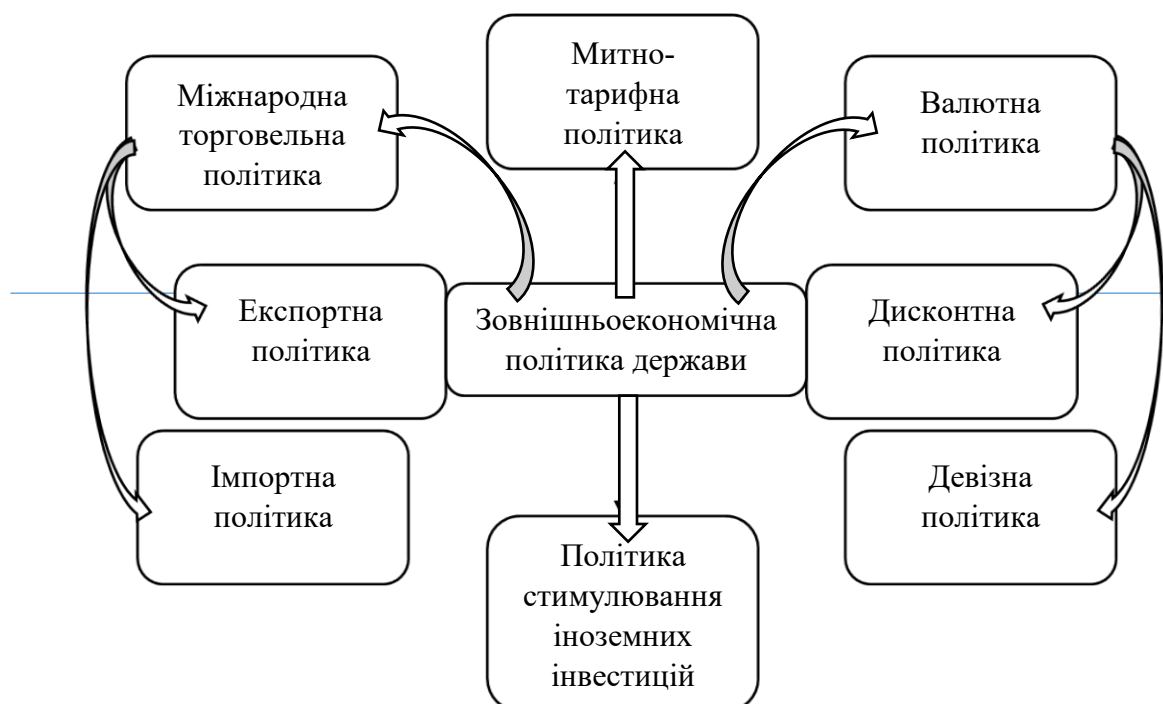

Рис. 1.6. Структура ЗЕП держави

Джерело: розроблено автором на основі [20]

Зовнішньоторговельна політика – це політика держави, яка має на меті врегулювання зовнішньої торгівлі, тобто механізми регулювання товаропотоків від країни до країни. Дана політика використовує наступний інструментарій – податки, субсидії, прямі обмеження експортних та імпорتنих операцій. З огляду, що зовнішньоторговельна діяльність це сукупність експортних і імпорتنих операцій, по суті це є спрямованість товаропотоків – в країну і з країни, це продукує наявність двох підсистем зовнішньоторговельної політики:

– експортна політика держави – це політика реалізації на зовнішніх ринках товарів, стосовно яких країна має порівняльні переваги, стимулювання конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, підвищення серійності вітчизняного виробництва конкурентоспроможної продукції з метою розширення її вивозу на зовнішні ринки. Політика в сфері експорту має на меті реалізацію економічного потенціалу країни на зовнішніх ринках [14, с. 24];

– імпортна політика держави – це політика, спрямована на регулювання імпорту. Має на меті в першу чергу захист вітчизняного виробника та ринку від іноземної конкуренції. Також її завдання оптимальне задоволення власних потреб товарами іноземного виробництва. Є два способи провадження імпортової політики – обґрунтована політика імпортозаміщення; протекційні заходи стосовно товарів іноземного виробництва. Інструментами регулювання імпортних товаропотоків є жорстка митно-тарифна система і застосування нетарифних бар'єрів [14, с. 24].

Отже, в своїй ЗЕД держава керується визначеними правилами і принципами, які складають її стратегічну і тактичну економічну політику. Обраний державою курс економічної політики визначає її економічну стратегію. Це стосується економічної політики в загальному. А зовнішньоекономічна політика – це її складова. Вона є розумним і вигідним поєднанням наступальної і захисної стратегій. До складу ЗЕП входить зовнішньоторговельна політика, яка, в свою чергу складається з експортної і імпортової політики держави.

ЗЕП має на меті врегулювання на державному рівні влади взаємовідносин вітчизняних суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання та захист національного ринку і вітчизняного товаровиробника. Зовнішньоторговельна політика має на меті врегулювання на державному рівні влади товаропотоків між країнами.

Враховуючи глобальні і регіональні аспекти ЗЕД, зокрема зовнішньої торгівлі, як важливої її складової, ми маємо зазначити, що в умовах посилення цих процесів, зовнішня торгівля найбільшою мірою є елементом інтеграції національної економіки в світове господарство або ж в регіональну економіку. В

ЗЕД варто враховувати і використовувати переваги міжнародного поділу праці та міжнародної кооперації. А оскільки вона здійснюється на найвищому рівні взаємовідносин, тобто, на рівні держав, то ефективність ЗЕД і, відповідно, зовнішня торгівля, залежать від вірно вибудованої політики держави з врахуванням існуючих інтеграційних об'єднань та їх політики зовнішньої торгівлі і міжнародних економічних відносин.

1.3. Організаційні механізми формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики

Наразі ми можемо спостерігати у світовій економіці тенденції до збільшення глобальних пропорцій та загострення торговельних конфліктів між країнами. З огляду, що міжнародна торгівля є важливим чинником ефективного розвитку та економічного зростання, складовою міжнародних економічних відносин, відіграє важливу роль у інтеграції держави до світового господарства, політика зовнішньої торгівлі має бути виваженою, максимально ефективною для розвитку національної економіки і зміцнення позиції держави на світовому ринку. Вона повинна враховувати зовнішні несприятливі чинники, заходи усунення перешкод на шляху забезпечення інтересів держави і її громадян. Також варто враховувати внутрішні проблеми. Так, для України збройний конфлікт з Росією, ряд проблемних питань розвитку національної економіки, недоліки в судовій системі, які вирішуються судовою реформою тощо. В Україні наразі проводиться ряд реформ спрямованих на вдосконалення різних систем, усунення проблем як корупція. Але до їх завершення проблеми залишаються, це опосередковано впливає і на стан зовнішньої торгівлі. Наприклад, на підвищення експортної активності впливає проблема корупції, що з року в рік зазначають іноземні інвестори як перешкоду до інвестування ними коштів в розвиток українського бізнесу.

Отже, розглянемо якими інструментами вибудовується зовнішньоторговельна політика з метою пошуку шляхів їх вдосконалення

з рахуванням тих тенденцій, якими характеризується сучасний світ.

Важливим напрямом розвитку України є ефективна інтеграція до світового економічного простору. І саме від успішної реалізації зовнішньоекономічної діяльності України значної мірою залежить її економічний і соціальний розвиток саме як підсистеми світової економіки, а оптимальна зовнішньоторговельна політика держави при цьому ґрунтується на виваженому поєднанні відкритості економіки та протекціонізму [21]. Як ми вже зазначали раніше, захисна і наступальна політика зовнішньої діяльності мають раціонально поєднуватися. Так само й дві форми зовнішньоторговельної політики – протекціонізм і вільна торгівля мають поєднуватися в залежності від поточної дії чинників. Скажімо протекціонізм не повинен бути системною політикою держави, а час від часу підсилюватися як тимчасовий важіль у стримуванні зовнішньої лібералізації, особливо і в першу чергу стосовно структурно-пріоритетних галузей і виробництв [21].

Ми знаємо, що зовнішньоторговельна політика – це складова зовнішньоекономічної політики. Успішна ЗЕД сприяє інтеграції держави у світовий економічний простір, а це означає в перспективі покращення рівня добробуту й розвиток суспільства, розширенню сфери впливу національної економіки на світову економіку, її значимість [22]. В енциклопедичному словнику Л.Г. Мельника ЗЕД визначається як сфера економічної діяльності держави і підприємств, яка тісно пов'язана із зовнішньою торгівлею, експортом та імпортом товарів, іноземними кредитами та інвестиціями, реалізацією спільних з іншими країнами проєктів [23, с. 44]. Саме таке тлумачення вже визначає преференції, які вона дає, бо спільні проєкти і інвестиції розширюють можливості до розвитку, який державі необхідно.

Згідно ГКУ, видами ЗЕД є експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили [17].

Експорт (експорт товарів) – це продаж товарів українськими суб'єктами ЗЕД іноземним суб'єктам господарської діяльності, він супроводжується вивезенням або продається без вивезення цих товарів через митний кордон

України. Окрім експорту товарів розглядається їх реекспорт – продаж та вивезення за кордон раніше ввезеного товару, який не піддавався в реекспортуючій країні ніякій обробці [13].

Імпорт (імпорт товарів) – купівля (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктів господарської діяльності товарів з ввезенням або без ввезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами [13].

Держава визначає політику ЗЕД, тобто, як і будь-який інший вид економічної діяльності, ЗЕД підлягає певному регуляторному впливу [24, с. 50]. Її регулювання ускладнюється тим, що ЗЕД – це співпраця як мінімум між суб'єктами двох держав, значить регулювання здійснюється з двох сторін. [24, с. 50]. А як невід'ємна частина міжнародної економіки, економічні і торговельні відносини між державами врегульовуються в тому числі і наддержавними структурами – рядом міжнародних організацій, створених з цією метою.

Залежно від суб'єктів, що здійснюють зовнішньоторговельні операції, виокремлюють:

- зовнішню торгівлю держави – сукупність експортно-імпортних операцій окремої країни, тобто операцій купівлі-продажу товарів та послуг з боку однієї країни іншій країні [25];

- зовнішню торгівлю окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності – сукупність експортно-імпортних операцій, які здійснює кожний з них окремо, а не країна в загальному і не окремий її суб'єкт тієї чи іншої галузі [25].

Оскільки зовнішня торгівля не може функціонувати самотійно без відповідного регулювання, застосовується ряд нормативів, приписів, законів, які покликані забезпечувати обмін товарами та послугами і стабільність самої системи міжнародної торгівлі. Причому функція ця покладається на державне регулювання зовнішньої торгівлі. В Україні функціонує система державного

регулювання ЗЕД, представлена на рис. 1.7. [26, с. 31]. А.Ф. Мельник пропонує розглядати чотири блоки таких регуляторів:

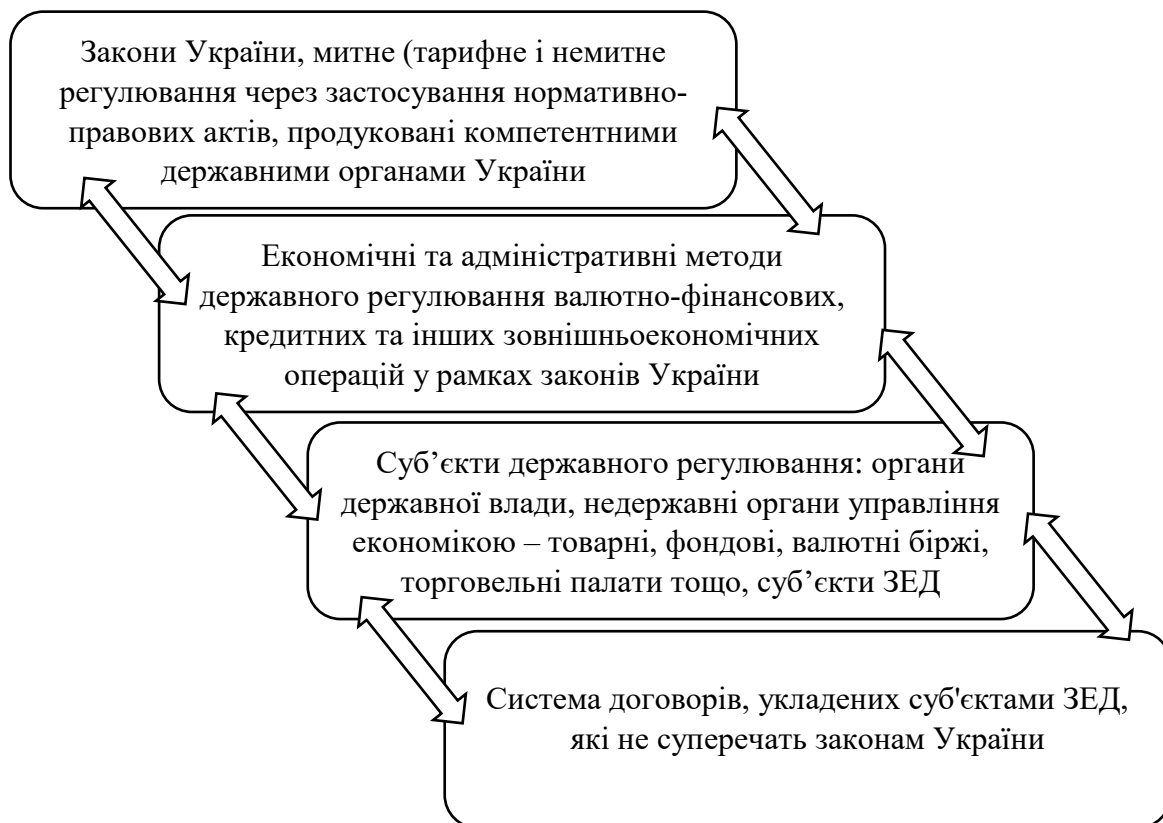

Рис. 1.7. Структурні елементи системи державного регулювання ЗЕД

Джерело: створено автором на основі [26, с. 31]

Регулювання ЗЕД здійснює держава в особі її органів в межах їх компетенції, суб'єкти ЗЕД на підставі відповідних координаційних угод, що укладаються між ними, недержавні органи управління економікою (товарні, фондові, валютні біржі, торговельні палати, асоціації, спілки та інші організації координаційного типу) [24 с. 55].

Всі методи регулювання ЗЕД поділяють на дві групи за інструментами, які при цьому використовуються, – тарифні та нетарифні, і на три групи за способами впливу – економічні, адміністративні та правові [27, 35].

Тарифне регулювання здійснюється за допомогою митного тарифу та зміни його ставки. До функцій, які виконують два зазначені інструменти, відносяться протекціоністська та фіскальна. Митний тариф України – це систематизований перелік ставок ввізного мита, які справляються з товарів, що

ввозяться на митну територію України [24, с. 59]. Існують різні види митних тарифів, перераховані на рис. 1.8.

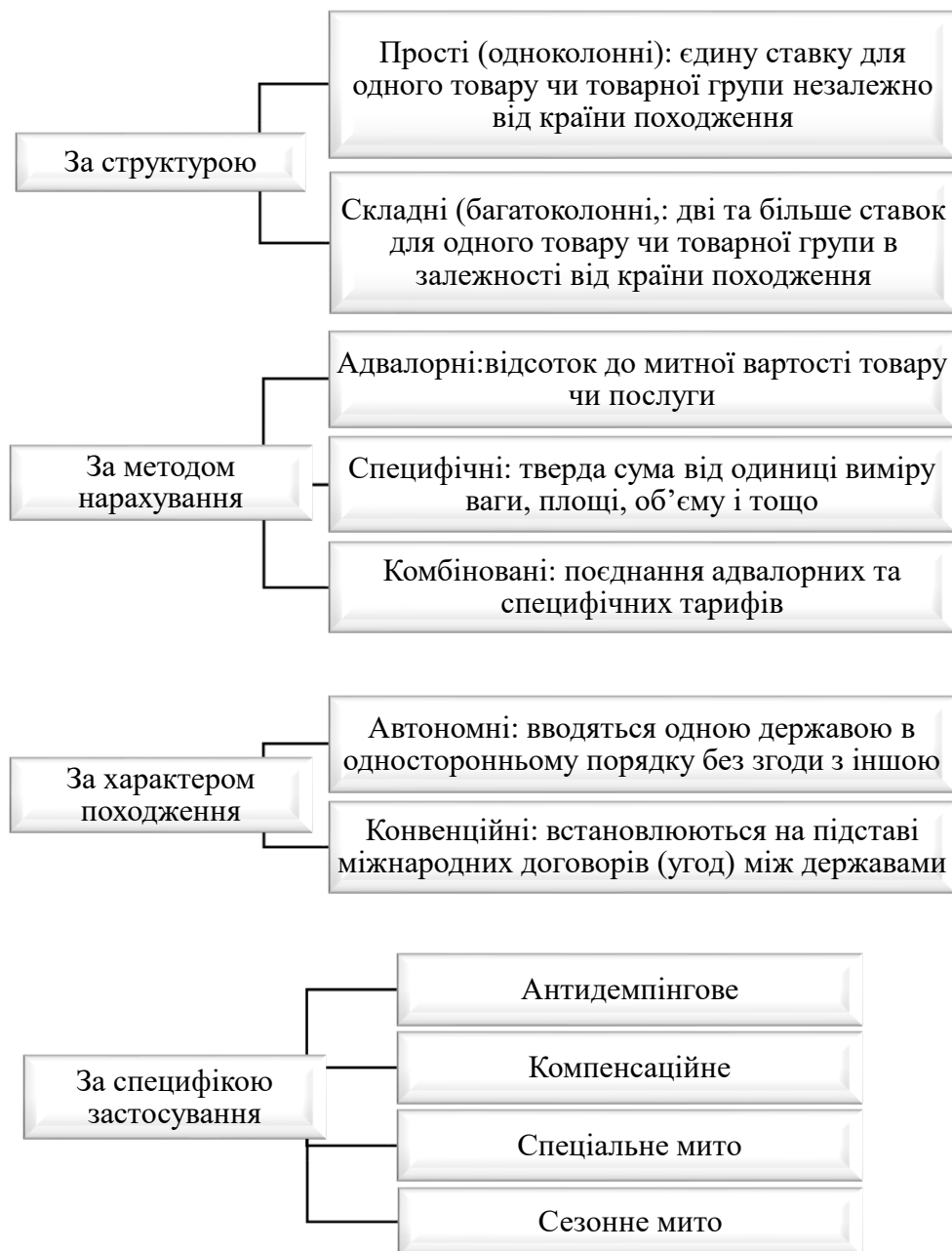

Рис. 1.8. Види митних тарифів

Джерело: розроблено автором на основі [26, с. 59]

Визначимо дві основні функції митного тарифу – фіскальну і протекціоністську функції. Фіскальна функція митного тарифу дозволяє поповнювати дохідну частину бюджету за рахунок коштів від стягнення мита. Відповідно, при встановленні розмірів митних тарифів орієнтуються на максимальну абсолютну величину митних надходжень, тому, що необґрунтоване

підвищення тарифів веде до зниження обсягу імпорту і подальшого зниження обсягу зібраних платежів [25].

Протекціоністська функція пов'язана із захистом вітчизняних виробників. Підвищення конкурентоспроможності товарів вітчизняних товаровиробників досягається через стягнення мита з імпортних товарів, що в результаті приводить до збільшення їх вартості на ринку країни-імпортера. Тобто, імпортні товари продаватимуться по вищій ціні, коли такі само товари вітчизняних виробників по тим самим цінам [25].

До методів нетарифного регулювання відносяться валютне, ліцензування та квотування зовнішньоекономічних операцій, введення спеціальних економічних зон, спеціальні санкції та технічні бар'єри [24, с. 60].

Якщо постає питання обмеження імпорту, то в якості інструментів держава може застосовувати мито, квоти, ліцензії та інші торговельні обмеження, на підвищення обсягів експорту надаються певні експортні субсидії [25, 28, 29]. За допомогою митно-тарифного регулювання більшість країн світу вирішують питання не тільки захисту національного виробника та поповнення державного бюджету, але і взагалі питання економічної безпеки країни [25].

Розглянемо форми державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності. Ми встановили, що в процесі здійснення зовнішньоторговельної діяльності між суб'єктами господарювання і іноземними суб'єктами, які виступають як продавці і покупці, складаються міжнародні торговельні відносини – така форма економічних відносин, яка пов'язана з експортом-імпортом товарів і послуг національних економік різних країн [29, 31]. Вони регулюються на трьох рівнях – на рівні підприємств; на рівні держав; на рівні міжнародних організацій.

Найважливішу роль стосовно формування конкурентоспроможної позиції підприємства-виробника на світовому ринку виконує держава, використовуючи методи та інструменти регулювання зовнішньої торгівлі і вибудовуючи політику експортної діяльності. Глобальною метою держави є забезпечення національних інтересів, що означає створення найкращих і вигідних умов для здійснення ЗЕД

для вітчизняних товаровиробників. Досягається ця мета через встановлення державою в законодавчому порядку певних правил та умов зовнішньоторговельної політики.

Розрізняють дві крайні і одну проміжну форми торгової політики або державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності держави в умовах інтеграції її до світогосподарських процесів – на рис. 1.9.

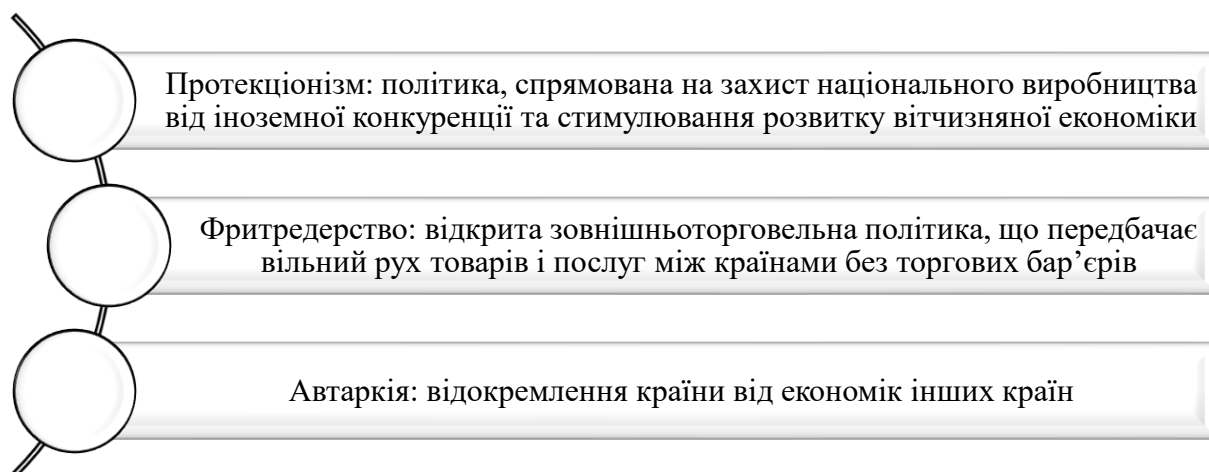

Рис. 1.9. Форми торгової політики

Джерело: розроблено автором на основі [26, с. 31]

Політика вільної торгівлі стимулює розвиток конкуренції, є мотивом для нововведень, розробці заходів підвищення якості продукції, спонукає підвищувати ефективності виробництва, розширювати асортименту та прагнути ефективно розміщення ресурсів у світовій економіці [34, 35]. З іншого боку, фритредерство може приводити до ймовірної появи циклічності кон'юнктури світового ринку, поява на ринках продукції низької якості, можливо морально застарілої продукції іноземних виробників, нав'язування смаків тощо [32, 35].

Вільна торгівля (фритредерство) – це відкрита зовнішньоторговельна політика, вільний рух товарів і послуг між країнами, відсутність торгових бар'єрів [35]. Недоліки фритредерства можуть проявлятися, коли національна економіка не захищена від ймовірних негативних впливів з боку іноземного капіталу – демпінгування, наводнення вітчизняного ринку іноземними товарами тощо.

Протекціонізм – це торгівельна політика захисту національного товаровиробника від іноземних конкурентів [35]. Протекціонізм реалізується через стримування імпорту іноземної продукції та стимулювання експорту вітчизняної продукції. При такій політиці держава впроваджує тарифні бар'єри або мита, запроваджує податки з товарів під час перетину державних кордонів, імпортне мито. Ці інструменти приводять до збільшення ціни на імпортні товари і, відповідно, його реалізація на внутрішніх ринках ускладнюється. Щодо підтримки експорту, то в якості інструментів використовується надання експортерам пільг, субсидій, інформаційної допомоги, юридичної допомоги, підготовки кваліфікованих фахівців, дипломатична підтримка тощо; нетарифних бар'єрів як квоти, ліцензування, технічні та санітарні стандарти якості товарів тощо [32, 35].

Протекціоністська політика в міжнародній торгівлі частіше всього застосовується в період протікання економічних криз. За таких умов держава обирає захист інтересів національного товаровиробника, бо вони превалюють над інтересами імпортерів. Державну політику протекціонізму критикують за те, що вона створює перепони на шляху розвитку національної економіки і світової торгівлі [36]. Проте, така політика здійснювалася та здійснюється всіма розвинутими країнами світу. Для країн, що розвиваються і для розвинених країн основним мотивом застосування протекціонізму є причина певних негараздів у механізмах регулювання внутрішнього національного ринку. Також побутує думка, що протекціонізм приводить до збільшення виробництва вітчизняних галузей або ж дозволяє краще адаптуватися в нових умовах.

Для України, яка впевнено крокує по шляху інтеграції до світової економічної системи, прагне зайняти вигідне положення в міжнародному поділі праці, питання вибору правильної зовнішньоторговельної політики та ефективного застосування набору інструментів, які доцільно і раціонально використовувати для державного регулювання зовнішньої торгівлі на даний момент часу, є особливо актуальною. Зовнішньоторговельна політика ж існує у двох основних моделях, які визначають загальні підходи держави до

міжнародної торгівлі – протекціонізм та вільна торгівля. При цьому у чистому вигляді жодна з цих політик не використовується. Частіше держави обирають гнучку зовнішньоторговельну політику, раціонально поєднуючи методи протекціонізму з елементами вільної торгівлі. Тобто, і протекціонізм, і вільна торгівля обираються на основі аналізу поточно стану зовнішньої торгівлі, політики її здійснення, загальної політики інтеграції тощо. Для України наразі в пріоритетах є така політика у сфері регулювання зовнішньоторговельної діяльності, яка дозволяє забезпечувати необхідні умови для досягнення стратегічних цілей, підвищення ролі зовнішньоекономічних відносин у вирішенні питань формування конкурентоспроможної країни на світових ринках, захист національних інтересів та інтересів вітчизняного виробника в процесах здійснення міжнародного економічного співробітництва з урахуванням нестабільних умов зовнішнього середовища.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Процеси інтеграції країн є об'єктивними, мотивуються суттєвими перевагами інтеграції – підвищення рівня розвитку країн, їх національної безпеки, розвиток технологій та впровадження їх у виробництво спільними зусиллями з ефектом синергії. Інтегруючись, країни переслідують схожі цілі. Метою міжнародних інтеграційний об'єднань є підвищення економічної ефективності виробництва. Як правило, інтеграція переслідує економічні вигоди для країн-учасниць. Міцні економічні відносини сприяють вирішувати політичні конфлікти і вибудовувати спільну політику щодо інших.

2. В своїй ЗЕД держава керується визначеними правилами і принципами, які складають її стратегічну і тактичну економічну політику. Обраний державою курс економічної політики визначає її економічну стратегію. Це стосується економічної політики в загальному. А зовнішньоекономічна політика – це її складова. Вона є розумних і вигідним поєднанням наступальної і захисної стратегій. До складу ЗЕП входить зовнішньоторговельна політика, яка, в свою чергу складається з експортної і імпоротної політики держави. ЗЕП має на меті врегулювання на державному рівні влади взаємовідносин вітчизняних суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання та захист національного ринку і вітчизняного товаровиробника. Зовнішньоторговельна політика має на меті врегулювання на державному рівні влади товаропотоків між країнами. В ЗЕД варто враховувати і використовувати переваги міжнародного поділу праці та міжнародної кооперації. А оскільки вона здійснюється на найвищому рівні взаємовідносин, тобто, на рівні держав, то ефективність ЗЕД і, відповідно, зовнішня торгівля, залежать від вірно вибудованої політики держави з врахуванням існуючих інтеграційних об'єднань та їх політики зовнішньої торгівлі і міжнародних економічних відносин.

3. Для України, яка впевнено крокує по шляху інтеграції до світової економічної системи, прагне зайняти вигідне положення в міжнародному поділі праці, питання вибору правильної зовнішньоторговельної політики та

ефективного застосування набору інструментів, які доцільно і раціонально використовувати для державного регулювання зовнішньої торгівлі на даний момент часу, є особливо актуальною. Зовнішньоторговельна політика ж існує у двох основних моделях, які визначають загальні підходи держави до міжнародної торгівлі – протекціонізм та вільна торгівля. При цьому у чистому вигляді жодна з цих політик не використовується. Частіше держави обирають гнучку зовнішньоторговельну політику, раціонально поєднуючи методи протекціонізму з елементами вільної торгівлі. Тобто, і протекціонізм, і вільна торгівля обираються на основі аналізу поточно стану зовнішньої торгівлі, політики її здійснення, загальної політики інтеграції тощо.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ
УКРАЇНИ ТОВАРАМИ ТА ПОСЛУГАМИ2.1. Аналіз динаміки та структури експорту та імпорту товарів за
товарними групами та країнами

Зовнішня торгівля є важливим чинником економічного розвитку держави, особливого значення вона набуває у процесах інтеграції до світової спільноти. Взаємовідносини національної економіки зі світовою пов'язані в першу чергу зовнішньою торгівлею, вона відіграє роль центральної ланки міжнародних економічних взаємовідносин. Отже, оптимальна організація зовнішньої торгівлі суттєво визначає умови для перспективного розвитку національної економіки в глобалізованому середовищі та її інтеграції.

Для визначення перспектив розвитку та напрямків зовнішньоторговельної політики держави необхідно встановити поточний стан та проаналізувати тенденції розвитку складових зовнішньої торгівлі – експорту та імпорту, виявити основні тренди їх розвитку, визначити перелік чинників, які впливають і, тим самим, можуть стати регуляторами, якщо вони внутрішні, зовнішньої торгівлі.

Тому на даному етапі роботи ми проаналізуємо розвиток експорту та імпорту України за останні роки в розрізі товарів та послуг, оскільки по суті процеси торгівлі товарами дещо відрізняються від процесів торгівлі послугами. Також врахуємо, що в сучасному світі, коли швидкими темпами розвиваються інформаційні технології, суспільство і світове господарство вийшло на новий рівень свого розвитку, коли етап пріоритетності товарного виробництва змінився етапом пріоритетності сфери послуг, в ВВП країн та світовому вартість послуг постійно зростає. Саме це вказує на зміни в структурі зовнішньоторговельних відносин між країнами.

В даному пункті проаналізуємо стан та тенденції зовнішньої торгівлі товарами.

Спочатку розглянемо в загальному показники та динаміку експорту товарів та послуг України за період з 2010 по 2020 рр., щоб уявити загальну картину зовнішньоторговельного обороту та його динаміку. В табл. 2.1. наведено обсяги експорту товарів та послуг та темпи приросту до попереднього року. На рис. 2.1., який доповнює аналіз, представлені темпи приросту експорту товарів та послуг.

Таблиця 2.1.

Динаміка експорту товарів та послуг України за 2011-2020рр.

Рік	Обсяг експорту, млн. US\$	Темпи приросту до попереднього року, %
2011	83652	—
2012	86516	3,42
2013	81719	-5,54
2014	65436	-19,93
2015	47862	-26,86
2016	46008	-3,87
2017	53944	17,25
2018	59177	9,70
2019	63556	7,40
2020	60707	-4,48

Джерело: розроблено автором на основі [37, 38]

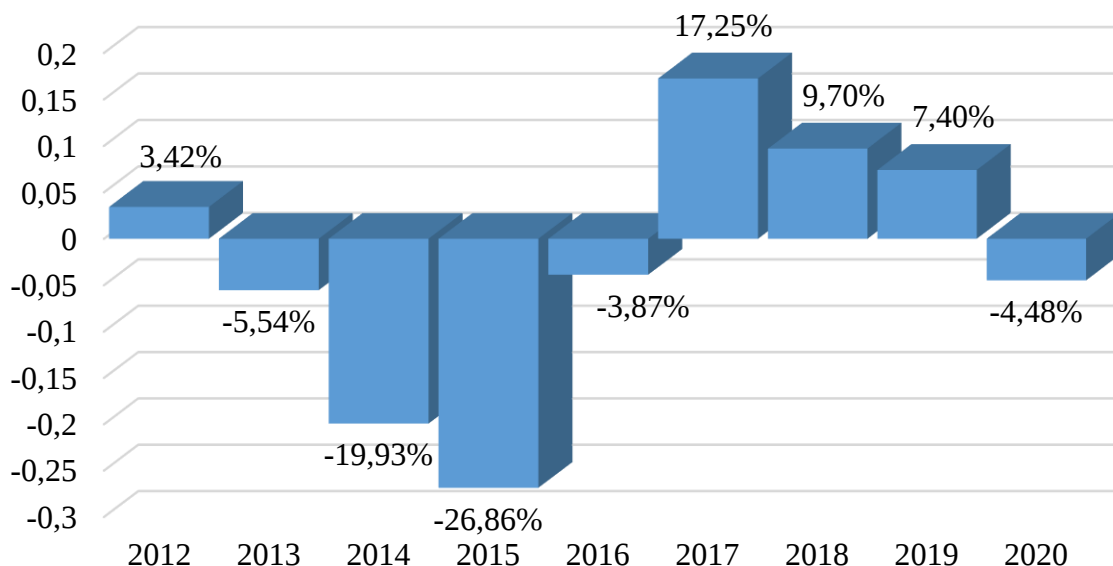

Рис. 2.1. Темпи приросту експорту товарів та послуг України за 2011-2020рр.

Джерело: розроблено автором на основі [37, 38]

Отже, в період з 2011 по 2015рр. обсяги експорту товарів та послуг України скорочувалися. Причому в 2015р. в порівнянні з 2014р. скорочення складало

26,86%., тобто найбільше за весь досліджуваний період. Звідси, перший виявлений нами чинник, який негативно вплинув на обсяги експорту – політична нестабільність в Україні, початок збройного конфлікту з Росією.

Уже в 2017р. порівняно з 2016р. експорт країни суттєво підвищився. В 2018 і 2019рр. обсяги експорту України зростали, проте темпи зростання уповільнювалися. А в 2020р. в порівнянні з 2019р. обсяги експорту скоротилися з причин пандемії та впровадження карантинних заходів.

В табл. 2.2. наведено обсяги імпорту товарів та послуг та темпи приросту до попереднього року. На рис. 2.2., який доповнює аналіз, представлені темпи приросту імпорту товарів та послуг.

Таблиця 2.2.

Динаміка імпорту товарів та послуг України за 2011-2020рр.

Рік	Обсяг імпорту, млн. US\$	Темпи приросту до попереднього року, %
2011	83652	–
2012	86516	3,42
2013	81719	-5,54
2014	65436	-19,93
2015	47862	-26,86
2016	46008	-3,87
2017	53944	17,25
2018	59177	9,70
2019	63556	7,40
2020	60707	-4,48

Джерело: розроблено автором на основі [37, 38]

Отже, в період з 2011 по 2015рр. обсяги імпорту товарів та послуг України так само скорочувалися. Причому в 2014-2015рр. в порівнянні з попередніми роками скорочення складало більше 28%., найбільше за весь досліджуваний період і практично однакове за два роки. Отже, перший виявлений нами чинник скорочення обсягів експорту, є чинником скорочення імпорту, причому імпорт товарів та послуг почав реагувати його вплив раніше.

Уже в 2016р. порівняно з 2015р. імпорт країни почав зростати в 2017р. його зростання в порівнянні з минулим роком було найбільше, наступні періоди обсяги імпорту товарів та послуг також зростали, проте нижчими темпами. В

2020р. в порівнянні з 2019р. імпорт відреагував на впровадження карантинних заходів і скорочення склало 17,07%, що значно більше, ніж для експорту.

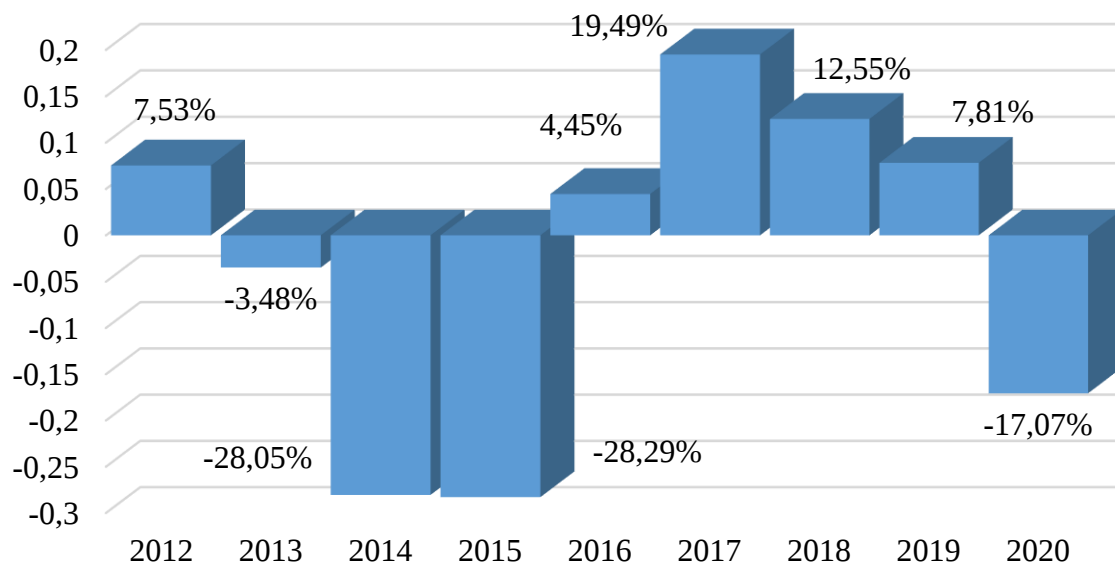

Рис. 2.2. Темпи приросту імпорту товарів та послуг України за 2011-2020рр.

Джерело: розроблено автором на основі [37, 38]

Зупинимося детальніше на експорті та імпорті лише товарів. На рис. 2.3. представлені темпи приросту експорту та імпорту товарів України

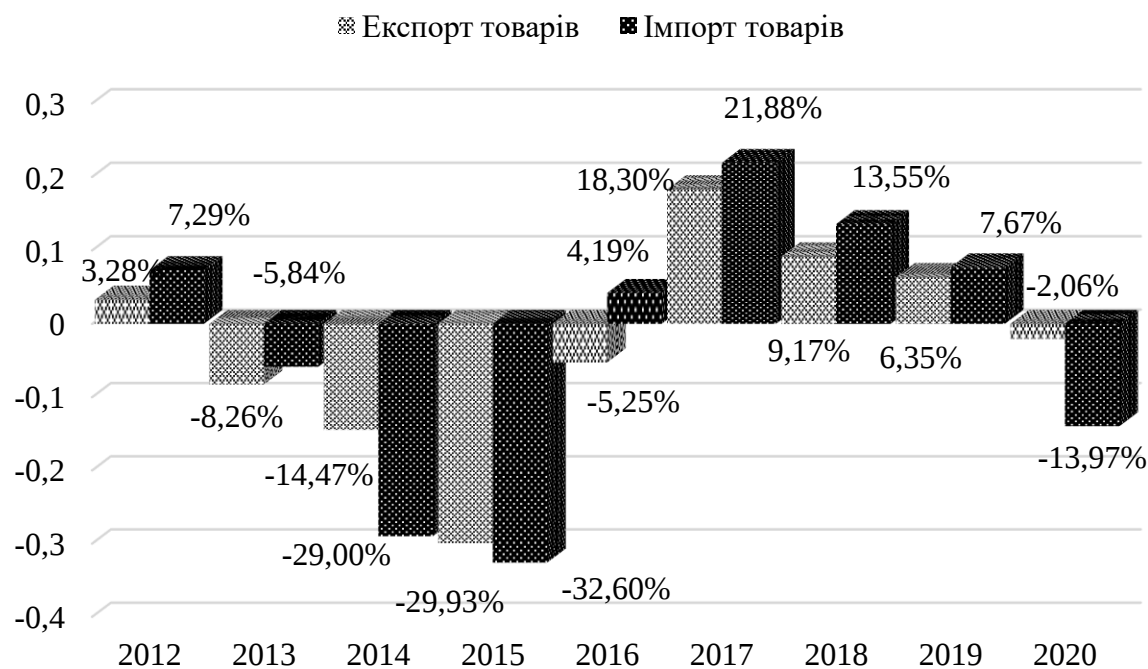

Рис. 2.3. Темпи приросту експорту та імпорту товарів України за 2011-2020рр.

Джерело: розроблено автором на основі [37, 38]

Як бачимо, динаміка імпорту та експорту лише товарів також повторює тенденції загального показника зовнішньої торгівлі. Очевидно є тенденція до менших коливань експорту товарів – обсяги хоч і слідуєть вже визначеній тенденції, але темпи приросту дещо нижчі за темпи приросту обсягів імпорту. Тобто, експорт трохи менше піддається впливу несприятливих чинників.

В 2020р. сукупний обсяг експорту товарів з України скоротився на 2,06% і склав 45,164 млрд US \$. В 2019р. експорт товарів порівняно з 2018р. збільшився на 6,35% і складав 46,091 млрд US\$.

Розглянемо експорт товарів, які складають більшу його частину. Зокрема, за основними напрямками товарів з України в 2020р. продавалися в такі країни – рис. 2.4. [37, 38, 39, 40]. Обсяги імпорту в розрізі країн представлено на рис. 2.7.

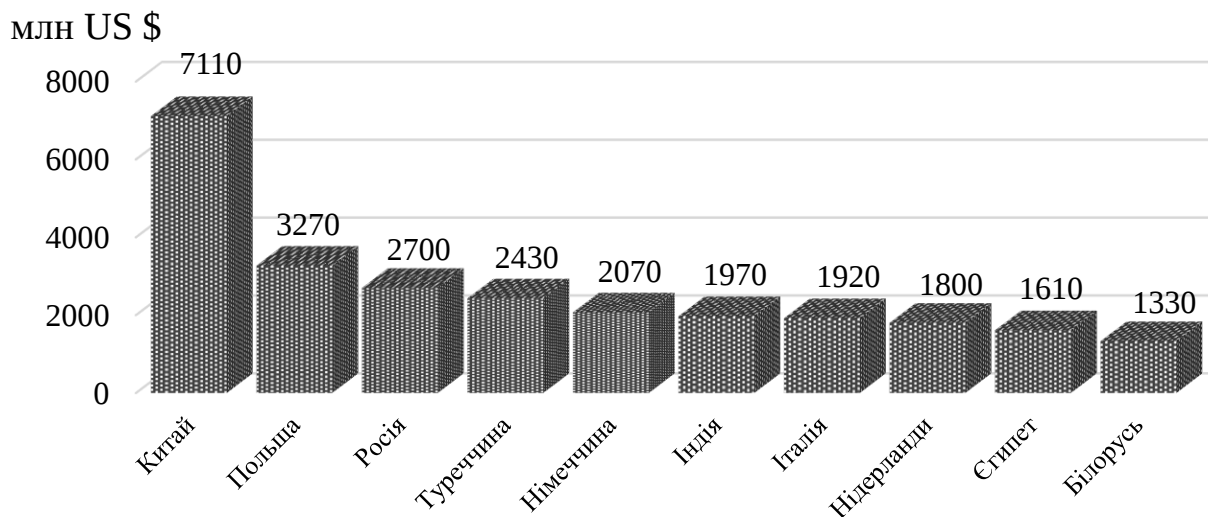

Рис. 2.4. Обсяги експорту товарів з України в країни світу, які мають його найбільшу частку, млрд US \$

Джерело: розроблено автором на основі [37, 38, 39, 40]

Ми можемо зробити висновки, що на першому місці за обсягами експорту товарів з України є Китай – експорт складав в 2020р. 7,11 млрд US\$; на другому місці Польща, обсяг експорту до цієї країни складав 3,27 млрд US \$.

Україна експортує товари і в інші країни світу – рис. 2.5. Як ми бачимо з діаграми, частка обсягів експорту товарів в і країни порівняно з Китаєм менша,

але вона коливається в межах 7-3% і приблизно однакова для всіх країн. Варто зазначити, що ми зараз розглянули лише 10 країн, експорт товарів до яких найбільший. Якщо скласти їх загальну вагу, ми отримаємо 53,27%, тобто, більше половини. Експорт товарів в інші країни світу складав 46,73%. Отже, територіально український експорт не дуже диверсифікований, бо концентрується в невеликій групі країн.

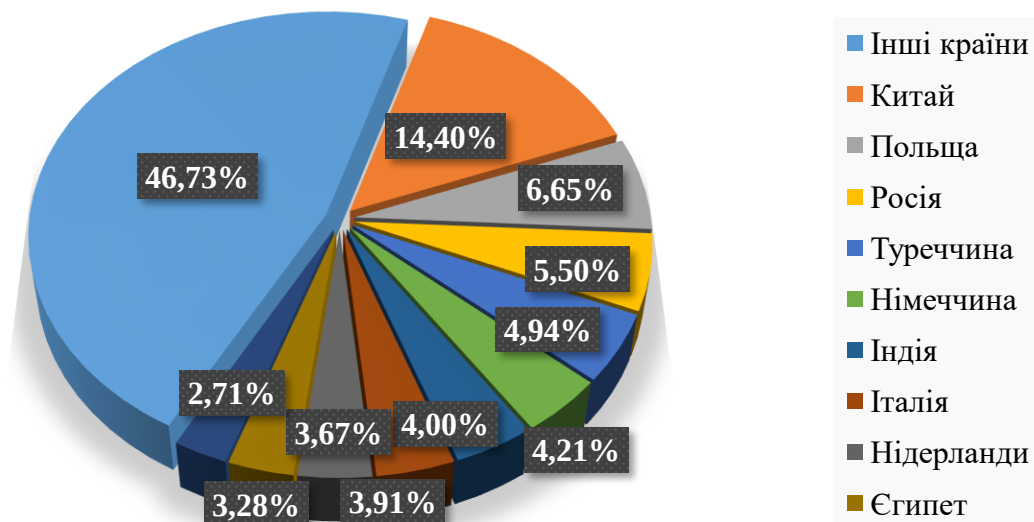

Рис. 2.5. Структура експорту товарів України в інші країни світу, %

Джерело: розроблено автором на основі [37, 38, 39, 40]

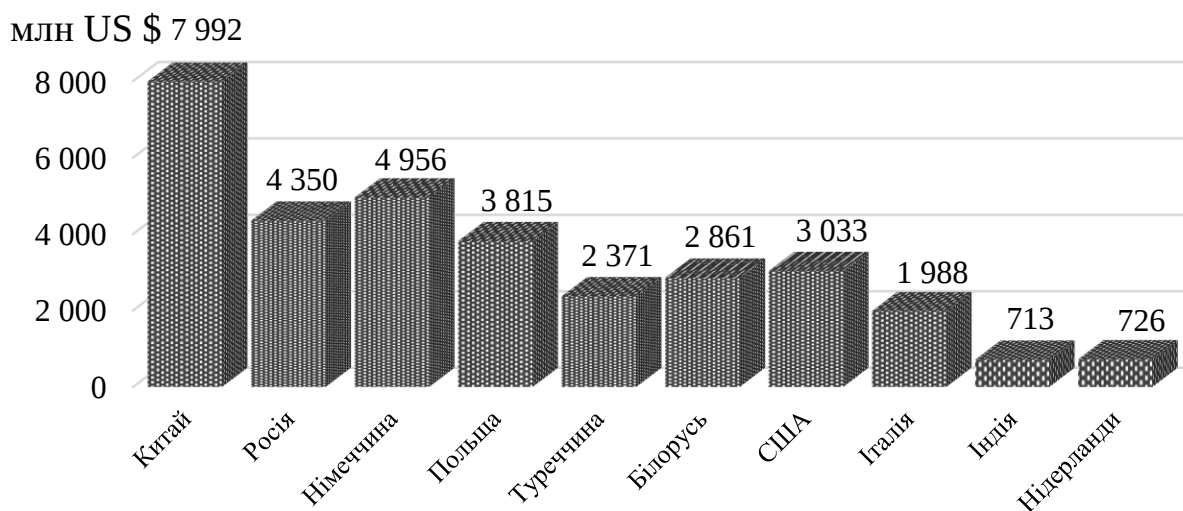

Рис. 2.7. Обсяги імпорту товарів в Україну з країни світу, які мають його найбільшу частку, млрд US \$

Джерело: розроблено автором на основі [37, 38, 39, 40]

В даній десятці країн також лідирує Китай – його частка 15,6%, на другому місці Росія – 6,8, на третьому Німеччина – 6,7%. Загальна частка 10 країн, які є найбільшими імпортерами для України – 58,1%, інші країни – 41,8% (рис. 2.8.).

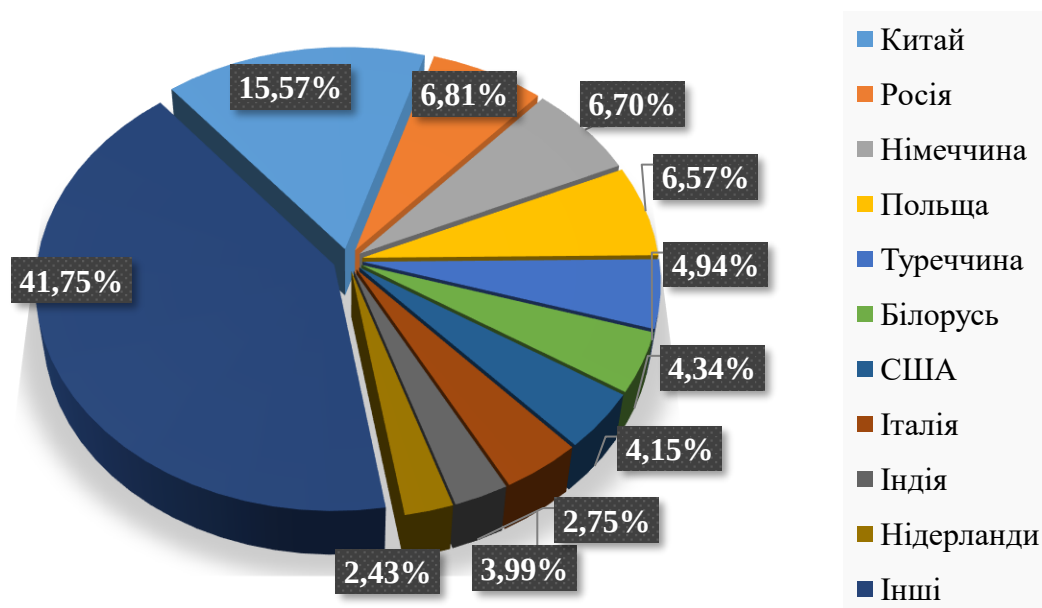

Рис. 2.8. Структура імпорту товарів України з інших країн світу, %

Джерело: розроблено автором на основі [37, 38, 39, 40]

З України експортується досить багато різноманітних товарів, всі вони групуються в товарні групи. Загальна структура експорту з України в 2020р. за товарними групами представлена на рис. 2.9., а обсяги за товарними групами – в дод. А.

Аналіз структури експорту за товарними групами показує, що є ряд товарів, які в Україні виробляються хорошої якості, вони є конкурентоспроможними на світовому ринку і користуються попитом, тобто стосовно цих товарів Україна має на світовому ринку конкурентні переваги.

В обсязі експорту України серед товарів найбільша частка припадала на злаки – 25,07% або 9,41 млрд US \$ за даними зовнішньої торгівлі 2020р., на другому місці частка чорних металів – 15,6% або 7,68 млрд. US \$, на третьому місці частка жирів та олій – 11,7% або 5,76 млрд. US \$. В структурі експорту частки всіх товарних груп приблизно однакові. Переважно Україна експортує товари агропромислового комплексу.

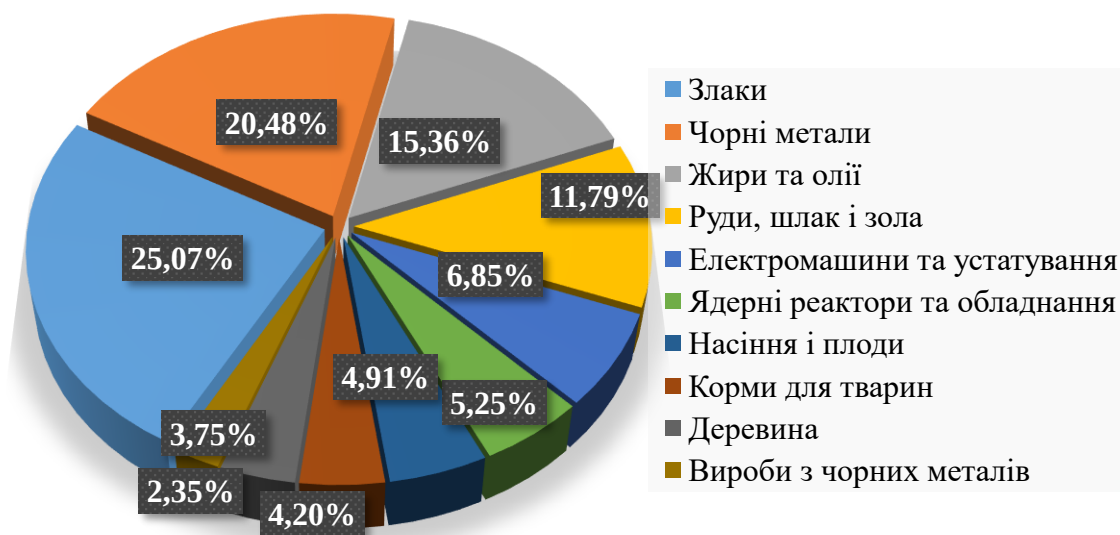

Рис. 2.9. Структура експорту товарів з України за товарними групами, %

Джерело: розроблено автором на основі [37, 38, 39, 40]

Звідси випливає, що наразі основними експортними товарами економіки є сільськогосподарські товари. Також варто відмітити товари металургійної промисловості (металопродукція), машинобудівної та деревообробної. Їх частка в загальному обсязі експорту становила понад 50%. Частки інших товарів в загальному обсязі експорту значно менш, але в загальній сумі їх частка складала в 2020р. 76,19%.

Детально обсяги та структура експорту окремих українських товарів, які користуються найбільшим попитом в світі, представлено в дод. А.

На рис. 2.10. представлена структура імпорту товарів в країну за товарними групами. Імпорт товарів у 2020р. зменшився у порівнянні з 2019р. на 11,0% або на 6,7 млрд US \$ і склав 54,1 млрд US \$. Зменшення імпорту відбулось за такими товарними групами: мінеральні продукти – на 4,6 млрд US \$ або на 35,3%; продукція машинобудування – на 2,0 млрд US \$ або на 9,7%; продукція металургійного комплексу – на 523,1 млн US \$ або на 14,3%; продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості – на 307,4 млн US \$ або на 2,8%; продукція легкої промисловості – на 164,9 млн US \$ або на 5,3%. Зростання імпорту постерігалось в групах продуктів: продукція АПК та харчової

промисловості – на 759,4 млн US \$ або на 13,2%; деревина, паперова маса та вироби з деревини – на 104,1 млн US \$ або на 7,9% [38, 40].

Найбільша частка у загальному обсязі імпорту припадає на продукцію машинобудування – 33,85%; продукцію хімічної промисловості – 20,75%; мінеральні продукти – 15,36%; продукцію АПК та харчової промисловості – 12,55%; продукцію металургійного комплексу – 5,85%; продукцію легкої промисловості – 5,85% [38, 40].

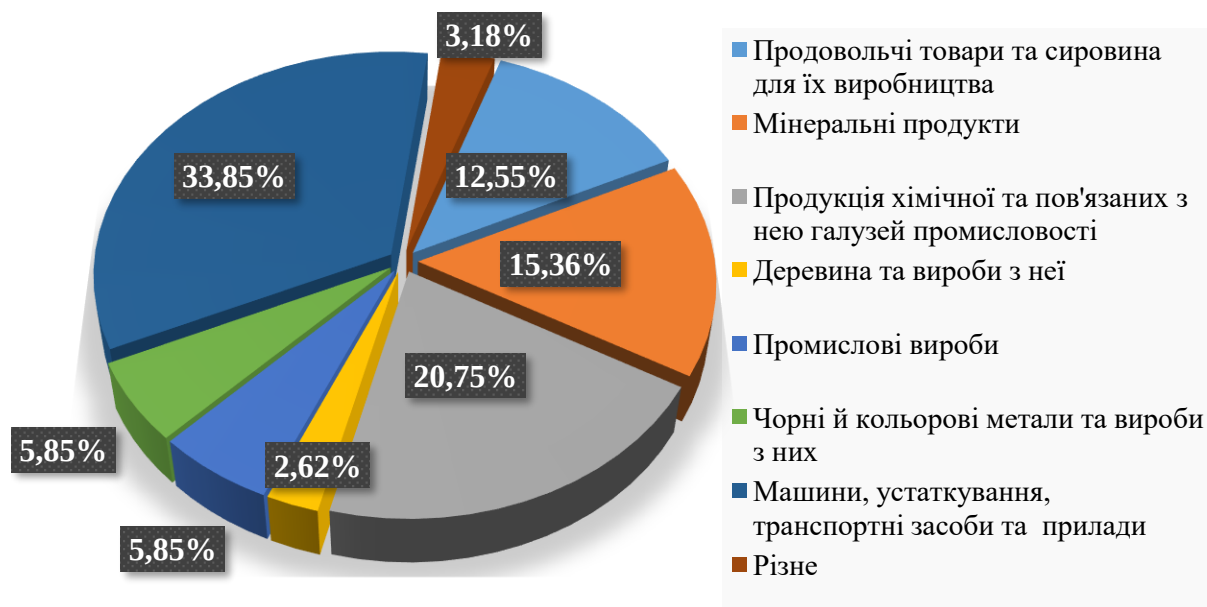

Рис. 2.10. Структура імпорту товарів в Україну за товарними групами, %

Джерело: розроблено автором на основі [37, 38, 39, 40]

Для України ЄС є стратегічним партнером, в тому числі суттєвими є обсяги зовнішньої торгівлі саме з ЄС. Частки експорту та імпорту товарів та послуг до ЄС традиційно в порівнянні з іншими країнами великі. Тому проаналізуємо окремо експортну та імпорتنу діяльність України з ЄС.

Обсяги експорту товарів та послуг до ЄС в розрізі країн представлена на рис. 2.11. [38]. Обсяги імпорту товарів та послуг до ЄС в розрізі країн представлена на рис. 2.12. [38].

Отже, ми можемо побачити на діаграмах в які країни ЄС Україна експортує найбільше товарів і з яких імпортує найбільше товарів.

Експорт— лідирують країни Польща, Німеччина, Італія, Нідерланди.
Імпорт – Німеччина і Польща.

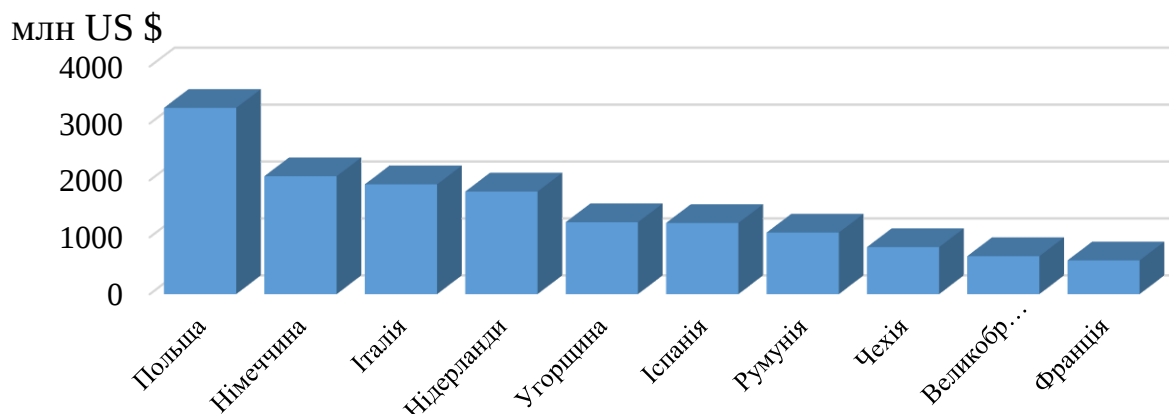

Рис. 2.11. Обсяги експорту товарів та послуг з України до ЄС в 2020р. млн US\$

Джерело: розроблено автором на основі [39]

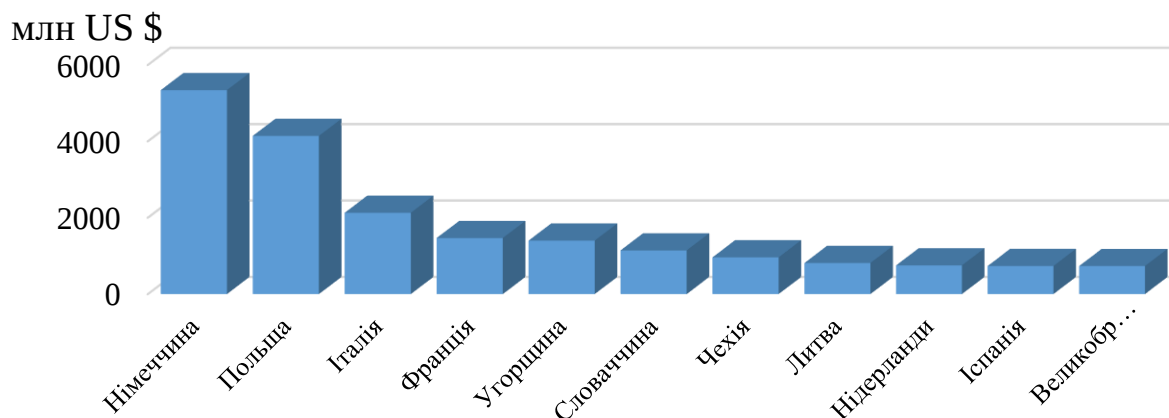

Рис. 2.12. Обсяги імпорту товарів та послуг з України до ЄС в 2020р. млн US\$

Джерело: розроблено автором на основі [39]

Зважаючи на отримані результати, можна сказати, що Україна є промислово-аграрною країною з переважанням продукування сировини і це певною мірою визначає її експортну діяльність. Імпортує Україна продукції машинобудування та приладобудування. Щодо загальних тенденцій протягом останніх 10 років – експортна і імпортна діяльність України залежить від зовнішніх чинників, таких як світові кризи, пандемія тощо. Внутрішні чинники також впливають на стан зовнішньої торгівлі, такі як Революція Гідності та збройний конфлікт з Росією історично співпадають з періодами значного спаду досліджуваного явища.

2.2. Особливості розвитку зовнішньої торгівлі України послугами

Як ми зазначали раніше, на сьогодні в загальному ВВП країн послуги складають все відчутнішу частку. Перевіримо в динаміці це припущення для України на прикладі порівняння імпорту і експорту товарів та послуг. На рис. 2.13 та 2.14. представлена структура імпорту та експорту за групами «товари» та «послуги» в динаміці з 2011р. по 2020р.

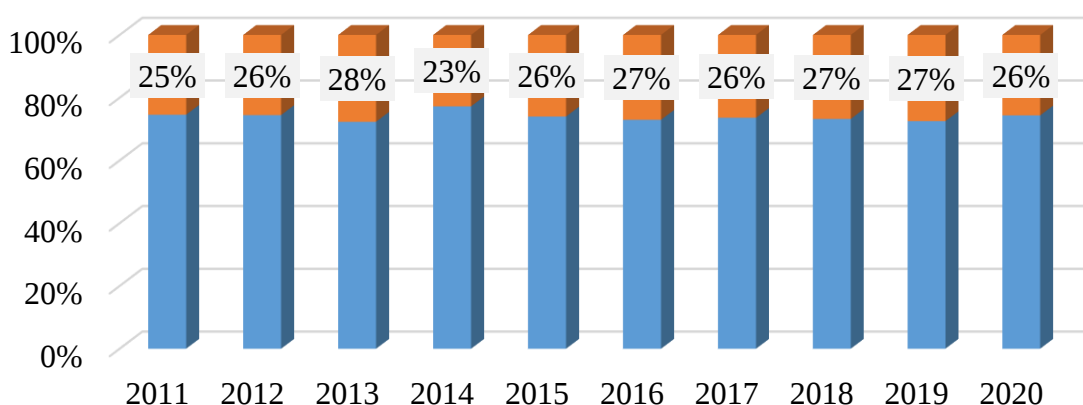

Рис. 2.13. Структура експорту в розрізі товарів та послуг, %

Джерело: розроблено автором на основі [38]

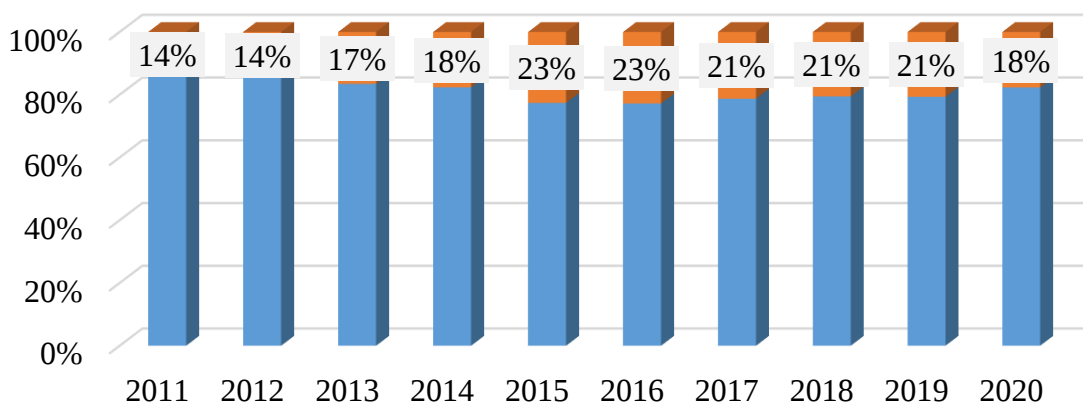

Рис. 2.14. Структура імпорту в розрізі товарів та послуг, %

Джерело: розроблено автором на основі [38]

Тут ми можемо бачити, що в експорті української продукції послуги займають частку стабільно від 23% до 28%. Незначні коливання спостерігаються, але не в сторону постійного збільшення. В імпорті частка послуг варіює значніше – від 14% до 23%. І не зважаючи на зниження в 2020р.

через пандемію, частка послуг в загальному обсязі імпорту України помітно зростає.

Розглянемо показники зовнішньої торгівлі послугами і спробуємо виявити тенденції, відмінні від тенденцій зовнішньої торгівлі товарами.

За результатами 2020р. в Україні експорт послуг складав 11,2 млрд. US\$. В порівнянні з 2019р. він зменшився на 4461,8 млн US \$ або на 28,5%. Обсяги експорту товарів з України в інші країни світу представлені на рис. 2.15., а структура експортованих послуг – на рис. 2.16.

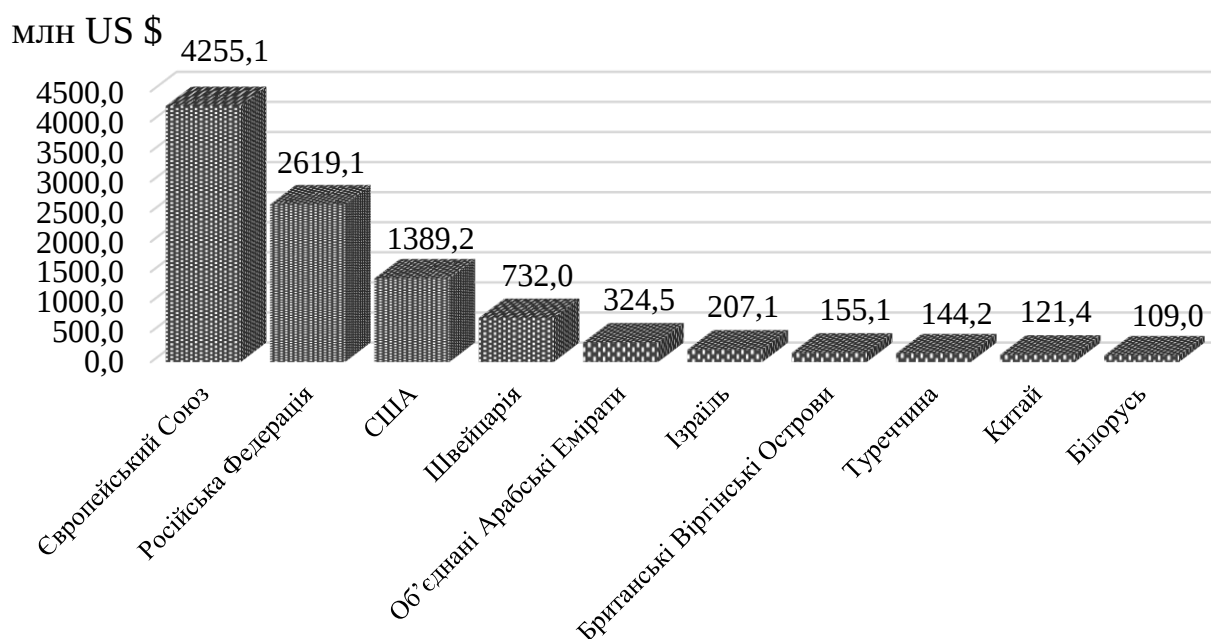

Рис. 2.15. Обсяги експорту послуг з України в інші країни світу, млрд US \$

Джерело: розроблено автором на основі [38]

За даними Державної служби статистики, сальдо торговельного балансу товарів і послуг в 2020р. склалося від'ємним за величиною 677,8 млн US \$, воно не покращилось у порівнянні з 2019р. на 3,0 млрд US \$. Сальдо зовнішньоторговельного балансу товарів також було від'ємним за величиною 5,1 млрд US \$, але в даному випадку воно покращилось у порівнянні з 2019р. на 5,6 млрд US \$ [39].

Експорт послуг з України в інші країни світу складався в 2020р. таким чином: найбільша кількість послуг експортувалася до ЄС, на другому місці

визнається Росія з часткою 23,5%, на третьому Сполучені Штати Америки з часткою 12,4%, варто відмітити також Швейцарію з часткою експорту 6,6%. Експорт послуг в інші країни світу дещо нижчий, а на рис. 2.15.-2.16. ми можемо побачити 10 країн, включаючи ЄС, обсяги послуг до яких з України в 2020р. були найбільші.

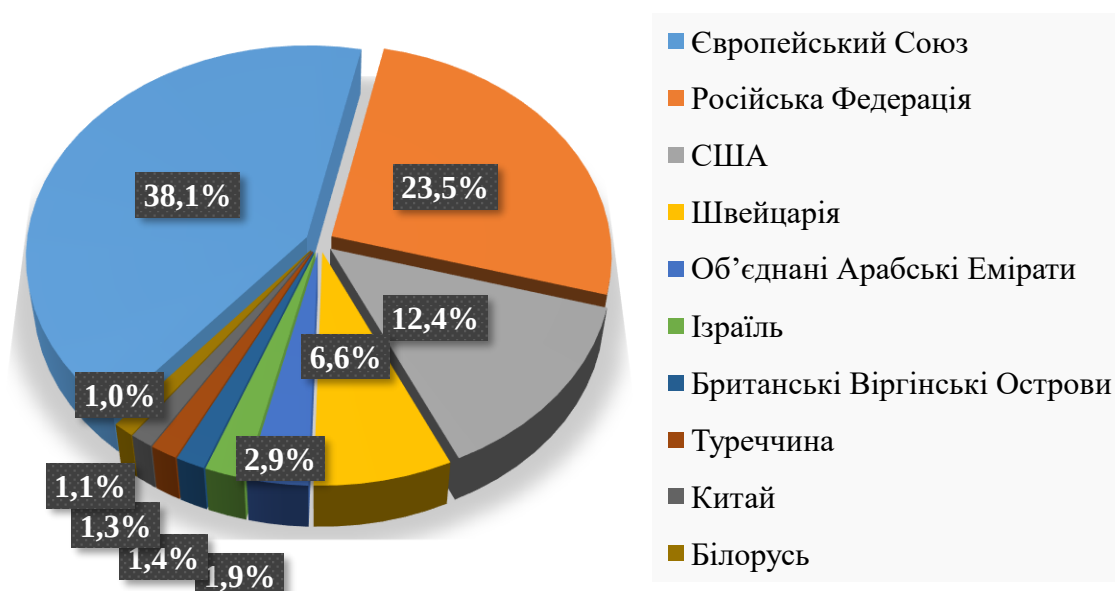

Рис. 2.16. Структура експорту послуг з України в країни світу, млрд US \$

Джерело: розроблено автором на основі [37, 38, 39, 40]

На рис. 2.17. представлена структура експорту послуг за видами.

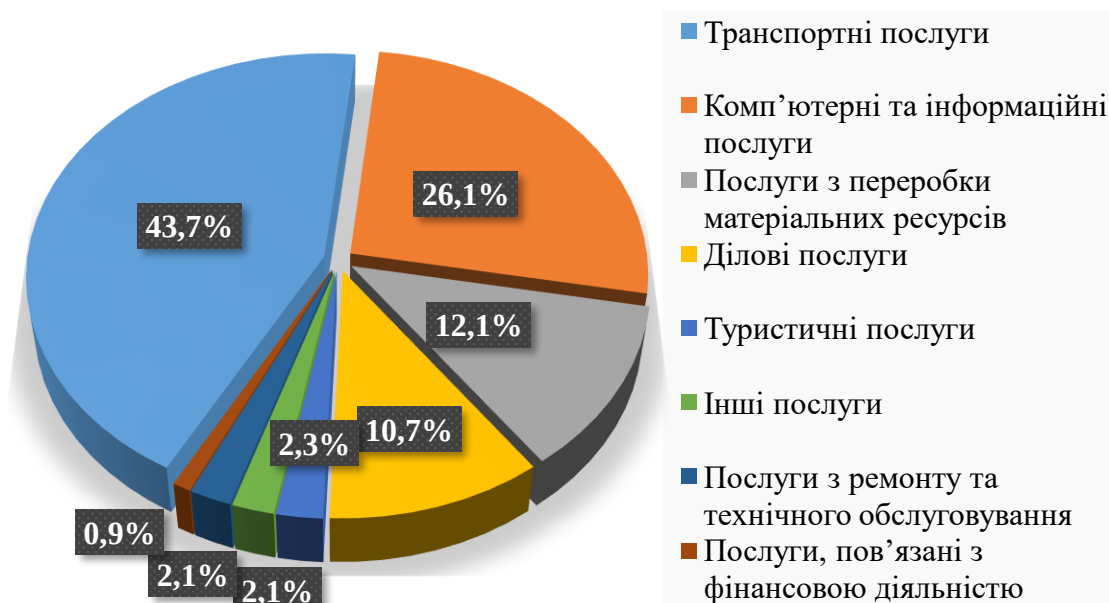

Рис. 2.17. Обсяги експорту послуг з України в країни світу, млрд US \$

Джерело: розроблено автором на основі [37, 38, 39, 40]

За видами Україна експортувала в інші країни в першу чергу транспортні послуги – 43,7%, на другому місці комп’ютерні та інформаційні послуги – 26,1%, значна частина послуг з переробки матеріальних ресурсів та ділові послуги – по 12,1% та 10,7% відповідно, – це ті послуги українських компаній, які користуються попитом в світі. Частка інших послуг порівняно невелика.

На рис. 2.18 ми можемо спостерігати з яких країн світу в Україну надавались послуги. В даному випадку найбільший обсяг послуг надавала в 2020р. Великобританія. Не набагато менший обсяг послуг Україна отримала з США, Туреччини та Німеччини. Інші Країни, які потрапили в 10 країн, чії послуги імпортувались до України і їх обсяг був суттєвим, приблизно в рівних обсягах експортували свої послуги в Україну. Хоча, певна різниця все ж очевидна.

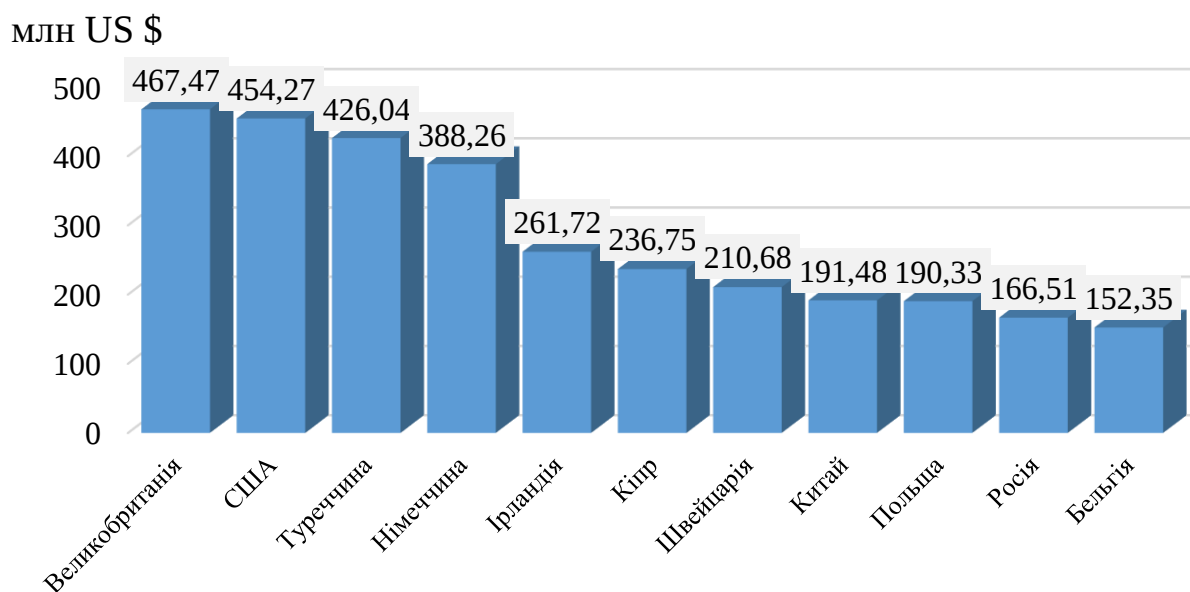

Рис. 2.18. Обсяги імпорту послуг в Україну з інших країн світу, млрд US \$

Джерело: розроблено автором на основі [38]

Аналіз структури послуг, які Україна отримала як імпорт представлений на рис. 2.19. Так ми можемо побачити, що Великобританія, США, Туреччина і Німеччина мають приблизно рівні частки. Частки інших країн, які потрапили в десятку також приблизно рівні.

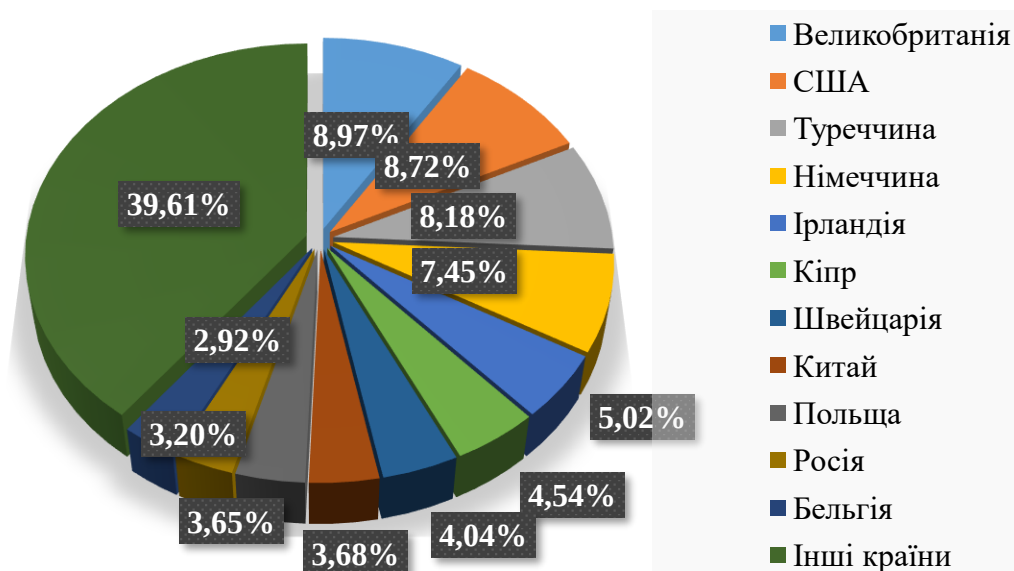

Рис. 2.19. Структура імпорту послуг в Україну з інших країн світу, млрд US \$

Джерело: розроблено автором на основі [37, 38, 39, 40]

На рис. 2.20. представлена структура імпорту послуг за їх видами.

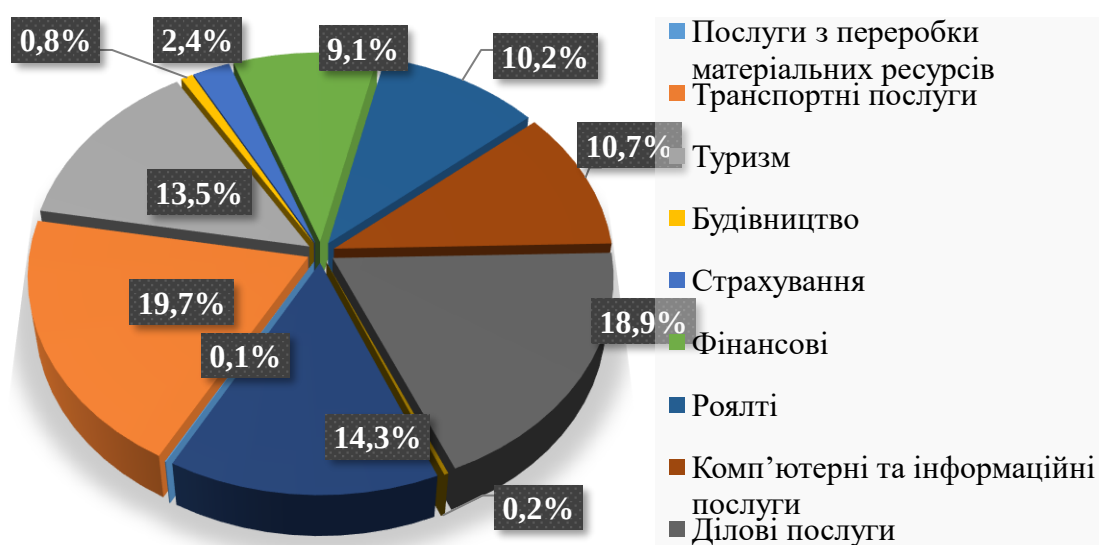

Рис. 2.20. Обсяги імпорту послуг в Україну з інших країн світу, млрд US \$

Джерело: розроблено автором на основі [37, 38, 39, 40]

Ми можемо спостерігати, що і в імпорті послуг є три групи, які виділяються з поміж інших – це транспортні послуги – 19,7%, послуги роялті – 14,3%, ділові послуги – 18,9%. З поміж інших є це одна групи дещо меншого

обсягу – комп’ютерні та інформаційні – 10,7%, страхування – 10,2% туризм – 13,5%. Інші мають і імпорти значно меншу частку.

Зазначивши, що ЄС є стратегічним партнером України, ми проаналізували частку послуг експортованих в ЄС і імпортованих з ЄС і представили результати на рис. 1.21. і 2.22.

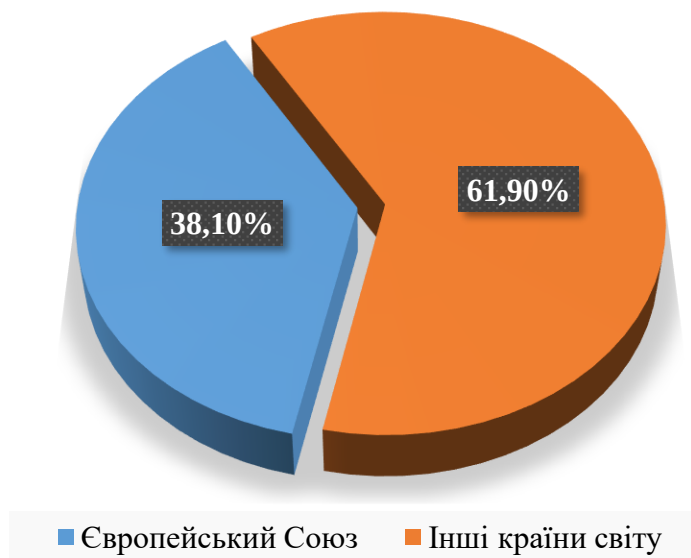

Рис. 2.21. Структура експорту послуг з України
в інші країни світу і в ЄС, млрд US \$

Джерело: розроблено автором на основі [37, 38, 39, 40]

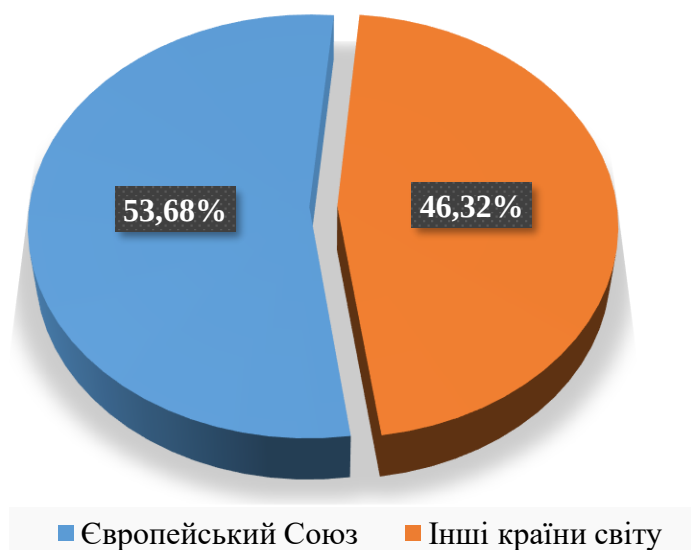

Рис. 2.22. Структура імпорту послуг в Україну
з інших країн світу і з ЄС, млрд US \$

Джерело: розроблено автором на основі [37, 38, 39, 40]

Представлені діаграми яскраво демонструють, що в загальному обсязі послуг зовнішньої торгівлі частка ЄС надзвичайно велика. Правда при цьому, Україна експортує в ЄС 38,10% всіх послуг на експорт, а от імпорт послуг, які надають Україні країни-члени ЄС складає 53,68%.

Отже, загальні висновки з даної частини дослідження такі.

Частка послуг в загальному обсязі експорту країни варіює в межах від 23% до 28%. При цьому на її величину чинники зовнішні і внутрішні впливають мало, її величина змінюється мало. Частка імпортних послуг варіює від 14% до 23%. Україна найбільший обсяг послуг експортує до США і Росії, а в Україну найбільше експортують послуг Великобританія, США, Туреччина і Німеччина. Найпопулярніші послуги українського експорту транспортні, комп'ютерні та інформаційні з переробки матеріальних ресурсів та ділові. В Україну надають послуги транспортні, роялті та ділові. Представлені діаграми яскраво демонструють, що в загальному обсязі послуг зовнішньої торгівлі частка ЄС надзвичайно велика. Правда при цьому, Україна експортує в ЄС 38,10% всіх послуг на експорт, а от імпорт послуг, які надають Україні країни-члени ЄС складає 53,68%.

2.3. Оцінка зовнішньоторговельної політики України

Варто зазначити, що для України важливо проводити виважено і ефективну зовнішньоторговельну політику. В першу чергу тому, що в пріоритеті є членство в ЄС, яке відриває для України кращі можливості зовнішньої діяльності, забезпечує сприятливіші умови для зовнішньої економічної діяльності, співпраці з іншими країнами. Зовнішня торгівля з країнами ЄС вже зараз на досить високому рівні, про що свідчать результати аналізу, виконаного в попередніх пунктах. Проте, для країни, що розвивається досить складно відразу стати повноправним членом того чи іншого об'єднання, в першу чергу варто створити в країні сприятливі умови для цього, забезпечити той рівень розвитку економіки, який відповідатиме рівню країн-членів об'єднання.

Умови, які наразі характеризують розвиток світового господарства та його складових постійно змінюються, характеризуються невизначеністю і складністю структурних пропорцій, різноманітністю процесів і явищ тощо. Зовнішня мінливість і внутрішня нестабільність створюють ряд перешкод на шляху інтеграції України до світового і європейського економічного простору.

Аналіз міжнародних рейтингів показує, що Україна не завжди займає високі місця, проте певні зрушення все таки є. Покращуються в загальному позиції України в багатьох міжнародних рейтингах. Так, за даними дослідження, проведеного порталом «Слово і діло» [42], у 2020р. Україна була вперше представлена в Європейському рейтингу відкритості даних і зайняла там 17 місце з 35 країн, які також були представлені в цьому рейтингу в 2020р. і наразі характеризуються швидкими темпами розвитку. З 2018р. Україна бере участь у рейтингу кібербезпеки. Її результати за 2018р. – 29 місце з 160, у 2020р. результати покращилися, Україна посіла вже – 25 місце. В глобальному рейтингу інновацій також піднімається вище по списку, хоча й дуже повільно. Так в 2019р. в Україні було 47 місце, в 2020 – 45 місце. У рейтингу економічної свободи Україна також піднімається вгору і з 149 місця, яке вона займала в 2017р., в 2020р. вона піднялася на 131 місце. Це означає, що позитивні зрушення є. Окрім того, в Україні проводиться ряд реформ, покликаних змінити економічне життя на краще. Такі зрушення не відбуваються швидко і не відбуваються непоміченими світовою спільнотою. Тому є надія, що при досягненні очікуваних результатів зміниться на краще позиція України в сіті і в Європі.

За даними МВФ, за величиною ВВП наразі Україна посідає 57 місце в світі, що також можна характеризувати як позитивний результат, адже ВВП – це той показник, з допомогою якого оцінюється рівень економічного розвитку економіки [43].

В останнє десятиліття на міжнародному ринку відбуваються суттєві зміни, відповідно змінюється і зовнішня політика України щодо її торгівля з іншими країнами. Як ми могли бачити з результатів аналізу, лише дуже серйозні збурення приводять до не менш серйозних коливань обсягів експорту і імпорту

України. Але зі трансформаціями на міжнародному ринку, трансформується і зовнішня торгівля України. Це відбувається в регіональному плані, і в асортиментному.

Так, після світової кризи 2008-2009рр. протягом наступних 2-3 років стан зовнішньої торгівлі України стабілізувався. В 2012-2013рр. ми спостерігаємо стабільну динаміку, яка свідчить про припинення тенденції стрімкого нарощування експорту, яка була характерною для зовнішньої торгівлі після кризи [43]. Як ми бачимо, експорт за 2012 р. зріс не суттєво – тільки 0,6% приросту порівняно з 2011р. Це пояснюється другою хвилею кризи, яка спричинила погіршення ситуації на світовому ринку.

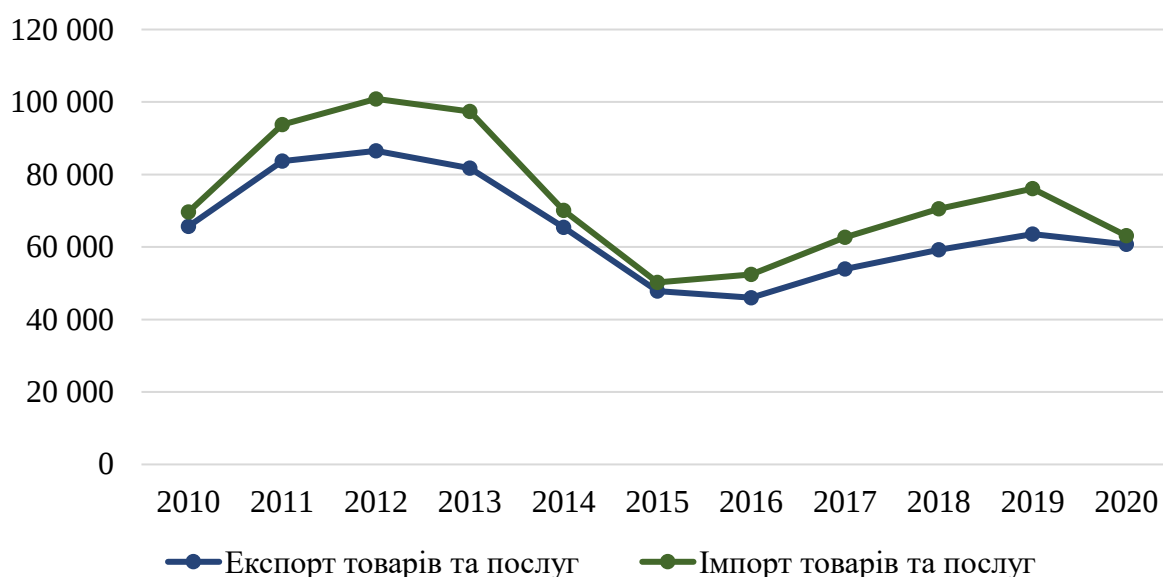

Рис. 2.23. Динаміка експорту і імпорту, млрд US \$

Джерело: розроблено автором на основі [37-40]

Далі в 2013р. ми спостерігаємо знову погіршення зовнішньоторговельних показників, бо ринок швидко зріс після відновлення економічної активності, попит був задоволений. Далі в Україні спостерігаються дещо депресивні стани до 2015р. Далі співпраця з ЄС дозволяє Україні покращити показники зовнішньої торгівлі. Як результат за 2017р. експорт збільшився на 23%. Головним чинником зростання експорту до Європи стали сприятливі ціни. За рахунок цього в цей же

період часу зростає імпорт – рис. 2.23. В пунктах 2.1. і 2.2. ми вже доводили той факт, що імпорт значною мірою повторює тенденції експорту.

Розмови про можливе падіння курсу національної валюти і наміри уряду підвищити імпортне мито на автомобілі в цей період приводять до зростання імпорту транспортних засобів, обладнання та іншої продукції машинобудування.

Негативні тенденції зниження імпорту та експорту продовжуються до 2015р. через внутрішні проблеми – загостренням конфлікту на сході України. В наслідок в Україні починається економічна криза, скорочуються виробничі потужності, знижуються доходи населення і, як наслідок, знижується попит на продукцію, відбувається суттєва девальвація гривні.

В 2016р. ми спостерігаємо зростання імпорту і експорту. Причина – надання Україні доступу до товарів ЄС. Відтак, в 2017р. імпорт зростає на 19%, в 2018р. – імпорт на товари зростає ще на 16,1%, на послуги – на 5%. Вільний доступ до національного ринку для іноземних виробників вмотивовує національних виробників активізувати свою діяльність.

Починаючи з 2013р. торговельний баланс стає більш стабільним, проте імпорт весь час переважає експорт (рис. 2.23.) – дефіцит торговельного балансу протягом 2015-2020рр.

Повільний вихід України на світові ринки пояснюється тим, що потрібно створювати умови, наприклад, підвищувати якість продукції та послуг до світового та європейського рівнів. Це займає чимало часу, бракує коштів тощо. Тому можна спрогнозувати, що найближчим часом ми будемо спостерігати негативне сальдо торгового балансу.

З аналізу структуру експорту, можна зробили висновки, що експорт України значною мірою орієнтований на вивіз сировини. Кращим варіантом було б почати експортувати продукцію з високою доданою вартістю.

За даними Міністерства економіки України, в 2020р. найбільша частка продукції в українському експорті це[40]:

- продукція АПК та харчової промисловості – 45,1%;
- продукція металургійного комплексу – 18,3%;

- продукція машинобудування – 11,0%;
- мінеральні продукти – 10,8%;
- продукція хімічної промисловості – 5,5%.

Стосовно експорту товарів, то відбулося його зменшення до країн Африки – на 18,6%; СНД – на 12,1%; Європи – на 10,4% [40]. З іншого боку, відбулося збільшення експорту товарів в країни Азії – на 20,0%; Австралії та Океанії – на 13,8%; Америки – на 5,5% [40].

Наразі, в експорті товарів до найбільших торговельних партнерів України належать ЄС – 37,8% від загального обсягу; Китай – 14,4%; Росія – 5,5%, Туреччина – 5,0%, Індія – 4,0%, Єгипет – 3,3%, Білорусь – 2,7% та ін. [40].

Таблиця 2.3.

Основні торговельні партнери України в експорті товарів у 2020 р

№ з/п	Назва країни	Експорт товарів, млн. US\$	2020р. до 2019р., %	Питома вага країни, %
1	ЄС	18604,9	89,7	37,8
2	Китай	7099,9	197,6	14,4
3	Росія	2706,0	83,4	5,5
4	Туреччина	2436,3	93,0	5,0
5	Індія	1972,1	97,4	4,0
6	Єгипет	1617,8	71,8	3,3
7	Білорусь	1335,3	86,2	2,7
8	США	983,9	100,5	2,0
9	Індонезія	735,6	100,1	1,5
10	Саудівська Аравія	719,0	96,6	1,5

Джерело: [40]

В Україні політика вільної торгівлі впроваджується шляхом підписання угод про вільну торгівлю ,яких наразі є 17 з 46 країнами [44, 45].

Найбільшою угода про ЗВТ була підписана з Європейським Союзом. Вигоди такого кроку України очевидні, ми їх прокоментували вище.

Угоди про вільну торгівлю на сьогодні підписано з Канадою – торгівля товарами й державні закупівлі; Грузією – торгівля товарами; Македонією – торгівля товарами; Чорногорією – торгівля товарами та послугами; країнами Європейської асоціації вільної торгівлі – Ісландією, Ліхтенштейн, Норвегією,

Швейцарією; з СНД. На черзі підписання ЗВТ між Україною та Туреччиною, за прогнозами це може статися в лютому 2022р. [46].

Для українських виробників є можливість використовувати безмитний експорт близько 5 тис. видів товарів в рамках Генеральної системи преференцій США [47].

Зважаючи на те, що провідними статтями експорту є сировина та товари з низькою доданою вартістю [44], Україна також застосовую політику протекціонізму. Законодавство України передбачає такі заходи як квотування, тарифікація, обкладання митом, ліцензування та ін. Обмеження експорту стосуються таких товарів які є сировиною провідних галузей економіки, таких як виробництво олії, борошна та ін. [44].

Ряд законів Україні регулюють або обмежують вивезення товарів на основі експортного мита:

- «Про вивізне (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину» [48];
- «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» [49];
- «Про вивізне (експортне) мито на відходи та брухт чорних металів» [50];
- «Про ставки вивізного (експортного) мита на брухт легированих чорних металів, брухт кольорових металів та напівфабрикати з їх використанням» [51];
- «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» [52].

Регулювання економіки в країні – це контроль над вивезенням товарів, і над ввезенням. В переважній більшості, тарифікації імпорту товарів з ЄС підлягають сільгосппродукція та товари, з якими важко конкурувати на національному рівні [44]. Таким чином уряд захищає українських виробників і мотивує їх до розвитку та вдосконалення власного виробництва.

Також законодавством України передбачено застосування квот стосовно імпорту з ЄС таких товарів, як свинина, м'ясо птиці та цукор.

Отже, наразі Україна спрямовує свої зусилля на становлення та вдосконалення зовнішньоторговельної політики. Вона характеризується

поєднанням вільної торгівлі та протекціонізму. Орієнтуючись на європейську інтеграцію, розвиток співробітництва з іншими країнами і покращення власного економічного стану, жорстокі методи протекціонізму все більше замінюються на методи політики невтручання. З кожним роком незалежності Україна домовляється про нові зони вільної торгівлі, пом'якшення тарифів, усунення обмежень стосовно ввезення та вивезення товарів з новими країнами, відкриває доступ до нових ринків збуту і відкриває свої кордони для зацікавлених у співпраці держав. Тобто, Україна йде вірним шляхом інтеграції в міжнародний економічний і торговельний простір і зміцнює свій імідж, позиції, конкурентоспроможність.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. В період з 2011 по 2015рр. обсяги експорту товарів та послуг України скорочувалися. В 2015р. в порівнянні з 2014р. скорочення складало 26,86%., тобто найбільше за весь досліджуваний період. В 2020р. сукупний обсяг експорту товарів з України скоротився на 2,06% і склав 45,164 млрд US \$. В 2019р. експорт товарів порівняно з 2018р. збільшився на 6,35% і складав 46,091 млрд US\$. На першому місці за обсягами експорту товарів з України є Китай – експорт складав в 2020р. 7,11 млрд US\$; на другому місці Польща, обсяг експорту до цієї країни складав 3,27 млрд US \$.

2. Частка послуг в загальному обсязі експорту країни варіює в межах від 23% до 28%. При цьому на її величину чинники зовнішні і внутрішні впливають мало, її величина змінюється мало. Частка імпортованих послуг варіює від 14% до 23%. Україна найбільший обсяг послуг експортує до США і Росії, а в Україну найбільше експортують послуг Великобританія, США, Туреччина і Німеччина. Найпопулярніші послуги українського експорту транспортні, комп'ютерні та інформаційні з переробки матеріальних ресурсів та ділові. В Україну надають послуги транспортні, роялті та ділові. В загальному обсязі послуг зовнішньої торгівлі частка ЄС надзвичайно велика.

3. Наразі Україна спрямовує свої зусилля на становлення та вдосконалення зовнішньоторговельної політики. Вона характеризується поєднанням вільної торгівлі та протекціонізму. Орієнтуючись на європейську інтеграцію, розвиток співробітництва з іншими країнами і покращення власного економічного стану, жорстокі методи протекціонізму все більше замінюються на методи політики невтручання. З кожним роком незалежності Україна домовляється про нові зони вільної торгівлі, пом'якшення тарифів, усунення обмежень стосовно ввезення та вивезення товарів з новими країнами, відкриває доступ до нових ринків збуту і відкриває свої кордони для зацікавлених у співпраці держав. Тобто, Україна йде вірним шляхом інтеграції в міжнародний економічний і торговельний простір і зміцнює свій імідж, позиції, конкурентоспроможність.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

3.1. Окреслення проблематики зовнішньоторговельної політики України на шляху її інтеграції до світогосподарських процесів

ЗЕД країни відіграє суттєву роль у процесах її інтеграції до світового товариства. Вихід на нові ринки, розширення попиту на продукції, збільшення надходжень валюти, залучення іноземних інвестицій, підвищення рівні ВВП, яке уможливорює ефективна ЗЕД, дозволяє розвивати національну економіку, підтримувати вітчизняних виробників, впроваджувати інновації.

Найбільш поширеною і вагомою формою ЗЕД є зовнішня торгівля. Вона мотивує вітчизняного виробника до розширення виробництв, тобто, до розвитку, до впровадження інноваційних технологій, підвищення якості продукції, підвищення конкурентоспроможності, бо нові ринки означають зростання прибутку, зростання заробітної плати працівників, підвищення її рівня життя, більшого задоволення потреб.

Але в складних і непередбачуваних умовах сьогодення, для відкритої економіки її залежність від зовнішньої торгівлі є небезпечною, оскільки у гіршому випадку створюється загроза економічному і соціальному становищу країни чи регіону.

Переваги, які дає зовнішня торгівля, в Україні реалізуються не повною мірою. Так, ми встановили, що в Україні зовнішня торгівля послугами не перевищує 28% і не змінюється протягом 10 років, тоді як в розвинених країнах вона зростає. Якщо країна більше концентрується на торгівлі товарами, вона скоріше відноситься до груп відсталих. В такому разі її експорті переважають сировинні продукти, або продукти з низькою часткою доданої вартості, як в Україні, і, як стверджують деякі науковці, країна починає виконувати роль сировинного придатку. В цей же час розвинені країни створюють і

розвивають ліквідні послуги, високотехнологічні, в яких ціниться вкладена праця.

Зовнішня торгівля України в останні роки має ряд негативних тенденцій – рис. 3.1.

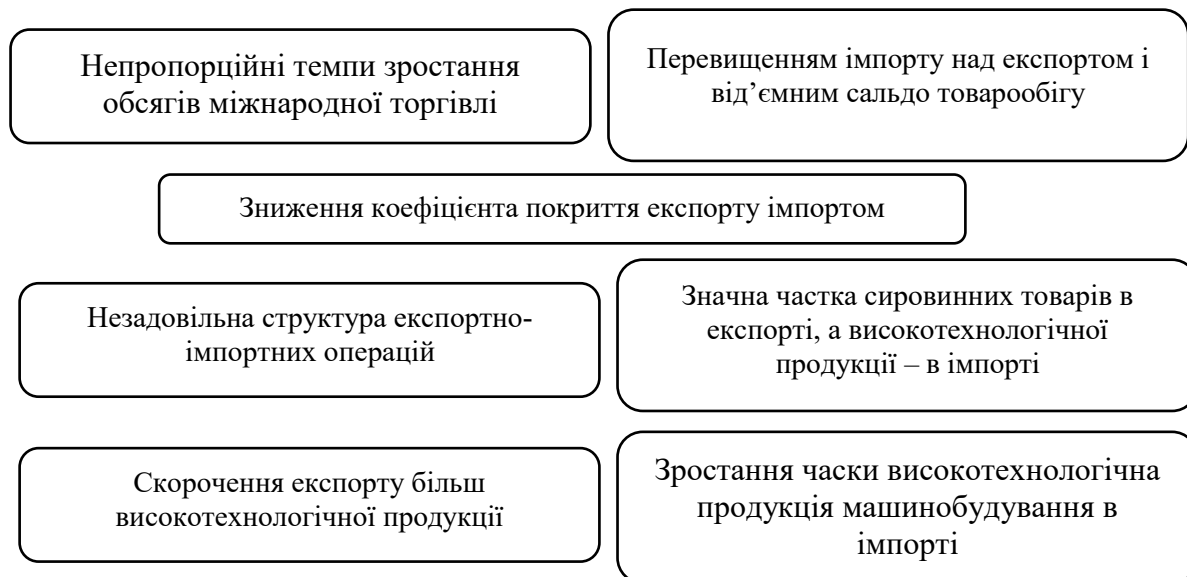

Рис. 3.1. Негативні тенденції зовнішньої торгівлі України

Джерело: розроблено автором на основі [53]

Таким чином, країна стає в технологічному розвитку все більше залежна від зовнішнього світу [53]. Це означає, що Україна стає все далі від мети стати повноправним членом світової спільноти, все далі від центрів технологічного розвитку. Мова йде про економічне зростання як результат впровадження інновацій, від яких ми все далі, про інноваційний розвиток, який неможливий без розвитку технологій або ж використання досягнень науки і техніки, які створюються в даній економіці.

А зі слабо розвинуеною інноваційною економікою місце України в міжнародній системі поділу праці непевне і нестійке.

Попри те, що Україна прикладає чимало зусиль і отримує непогані результати, як наприклад поступальний рух до інтеграції з ЄС, в зовнішній торгівлі є проблеми, які потребують вирішення. На рис. 3.1. ми представили проблемні тенденції зовнішньої торгівлі, які впливають з аналіз її стану. Ці проблеми очевидні, але є лише наслідками більш глибоких негараздів.

Тож розглянемо ті чинники, які перешкоджають державі здійснювати ефективну зовнішньоторговельну політику, і які потребують комплексного обґрунтованого підходу о їх вирішення – рис. 3.2.

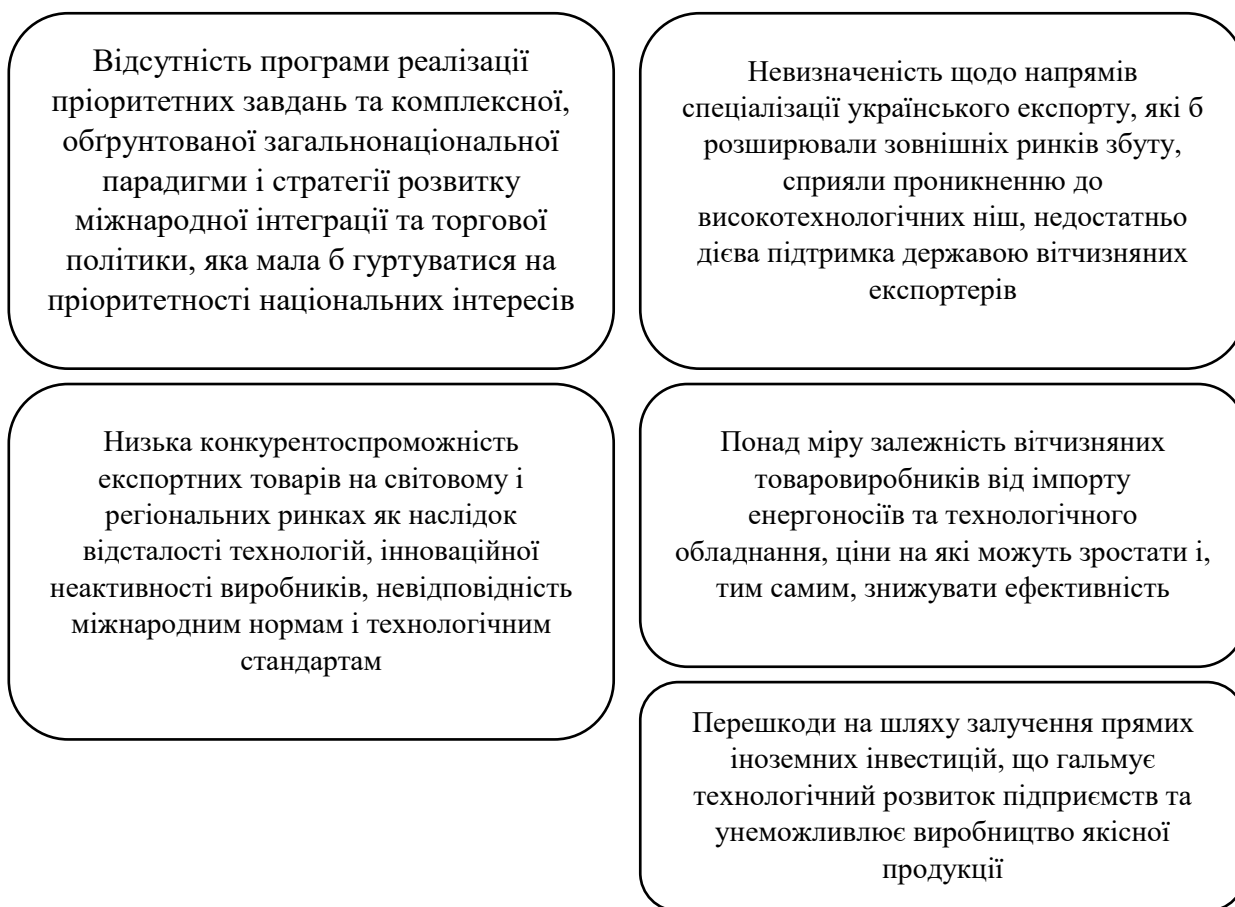

Рис. 3.2. Систематичні чинники, які породжують внутрішні бар'єри зовнішньої торгівлі
Джерело: розроблено автором на основі

На думку Президента Української асоціації Римського клубу В. Галасюка, якщо виникне світова криза, вона вдарить по економіці України сильніше, ніж в інших країнах, тому, що українська економіка дуже відкрита і вразлива для зовнішніх чинників. Для прикладу, співвідношення експорту / імпорту до ВВП в Україні – 45% ВВП і 54% відповідно, в США – 12% та 15%. США орієнтується на внутрішнє виробництво, Україна – переважно на зовнішні ринки. І співвідношення експортованих товарів і імпортованих ми зазначили вище – рис. 3.1. [54]. Якщо криза глобальної економіки призведе до зниження попиту на сировину, здешевить її, український експорт автоматично знижується, знижуючи

цінність національної валюти. А це означає інфляцію, знецінення доходів на всіх рівнях, бідність населення та скорочення імпорту.

Отже, Україні потрібно нарощувати експортні потенціал. В теорії визначено багато заходів в сторону досягнення зростання експортного потенціалу країни. Наприклад, в Інституті економіки промисловості, який очолював академік М. Чумаченко в 2003р. було обґрунтовано, що найбільш ефективними заходами розвитку експортного потенціалу є наступні – рис.3.3.

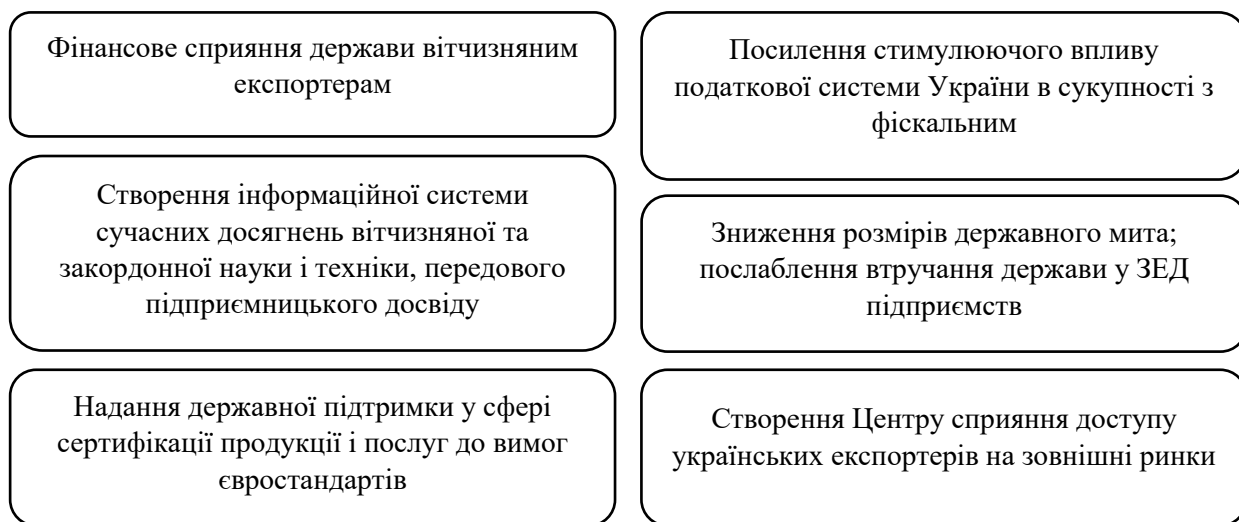

Рис. 3.3. Розробка заходів розвитку експортного потенціалу Інститутом економіки промисловості (2003р.)

Джерело: розроблено автором на основі [53, 55]

Ще одна суттєва проблема на шляху розвитку зовнішньої торгівлі України – наявність пропозицій не привела до їх впровадження, слушні пропозиції залишилися нереалізованими [53, 55].

Отже, ми дійшли висновку, що для вирішення переважного ряду проблем політики зовнішньої торгівлі в Україні варто нарощувати експортний потенціал.

Так, в 2017р. В Україні була схвалена Експортна стратегія України («дорожня карта» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки [57]. В ній, однак, не було враховані інші не менш важливі стратегії промислового та інноваційного розвитку. В результаті і ця ініціатива не змогла вирішити проблеми з активізацією діяльності і в сторону розвитку експорту.

В нашому дослідженні також варто виділити макроекономічні чинники, які стримують розвиток зовнішньої торгівлі в Україні. На макрорівні проти розвитку зовнішньої торгівлі негативно впливають такі політики [53]:

- антистимуляційна кредитна політика, що означає проблеми з отриманням кредитних ресурсів;
- несприятлива податкова в плані ймовірності конфіскаційного характеру;
- валютна та митна політики;
- нестабільна політична ситуація в Україні, результати якої ми виявили в попередніх пунктах;
- високий рівень корупції й недовіри до держави як гаранта виконання угод та контрактів. Це проблема яка суттєво перешкоджає не тільки в зовнішній політиці. В напрямку її вирішення уряд проводить Антикорупційну реформу;
- неформальні відносини між органами державної влади й бізнесом, що на жаль також в Україні зустрічається часто;
- лобіювання інтересів олігархічних кланів.

Існують проблеми юридичного характеру, які заважають розвитку зовнішньої торгівлі. Як і в багатьох інших сферах, законодавство ЗЕД недостатньо досконале, незважаючи на активне використання міжнародних норм. Так, досить складна процедура реєстрації суб'єктів ЗЕД.

Суттєвим недоліком вважається те, що відсутня прозора і чітка стратегія зовнішньоекономічної політики держави, адміністративні заходи в рамках якої бувають недостатньо обґрунтованими, непрозорими як наприклад в нетарифному регулюванні ЗЕД [58].

Отже, ми встановили, що ЗЕД та міжнародна торгівля є важливим чинником розвитку економіки. Але аналіз стану розвитку зовнішньої торгівлі демонструє ряд проблем, наслідками яких є результати аналізу.

Проблеми, сформульованні нами в даному пункті, потребують комплексного систематичного на рівні держави вирішення.

Нами була обґрунтована необхідність впровадження системи заходів, спрямованих на вдосконалення законодавства стосовно ЗЕД, не тільки розробки

рекомендацій чи інших ініціатив, але й її ефективного впровадження, вирішення низки економічних і фінансових питань – кредитування, оподаткування тощо, які також сприятимуть розвитку ЗЕД.

3.2. Організація системи управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства як напрям розвитку його експортного потенціалу

Наразі ми встановили, що всі ті проблеми, які виникають в зовнішній торгівлі, в результаті приводять до зниження обсягів експорту, що в свою чергу приводить до зниження обсягів імпорту, тобто в загальному ми отримуємо зниження обсягів зовнішньої торгівлі. І всі переваги, які може дати державі і окремому виробнику зовнішня торгівля і інтеграція держави у світовий ринок, стають неможливими. Тому сформулюємо заходи, які сприятимуть підвищенню експортного потенціалу окремого підприємства, бо за підвищення експорту продукції чи послуг може потурбуватися це перш за все виробник. Він продукує продукцію, він зацікавлений в результатах. І навіть без належної, як ми вияснили підтримки з боку держави, ефективний виробник знайде шляхи вирішення своїх власних проблем. І якщо його мета – зовнішня торгівля, то для її досягнення необхідно вирішити низку завдань. Мається на увазі низка заходів щодо підвищення експортного потенціалу виробника.

Питання ефективного функціонування сфери міжнародної торгівлі на окремому підприємстві, чи в державі в цілому, є досить актуальною.

Експортоорієнтованість для підприємства може стати пріоритетним напрямом розвитку. Розвиток експорту для вітчизняного виробника дає низку переваг – експорт продукції та послуг дозволяє суб'єктам господарювання розширювати ринки збуту, збільшувати обсяги реалізації, підвищувати свій статус та укріпити позиції на внутрішньому ринку, знижувати ризики та ін.

Для того, щоб пояснити сутність поняття експортної діяльності підприємства та визначити шляхи підтримки та розвитку експорту,

сформулюємо мотиви започаткування експортної діяльності промисловими підприємствами [61].

Перед початком експортної діяльності підприємство оцінює свої можливості щодо її здійснення. Оцінка полягає в тому, що відповісти на питання, чи достатньо високий рівень продукції, чи може вона конкурувати з аналогами, чи відповідає встановленим нормам і стандартам, чи буде користуватися попитом тощо. Тобто, по суті чи буде вона конкурентоспроможною на міжнародному ринку і чи буде підприємство конкурентоспроможним на світовому ринку.

Для того щоб, вітчизняний виробник конкурував на світовому ринку як експортер продукції, розглянемо як один з можливих інструментів організацію системи управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства-виробника.

Управління конкурентоспроможністю підприємства – це сукупність заходів, які спрямованих на систематичне вдосконалення виробів, постійний пошук нових каналів збуту, нових груп покупців, поліпшення сервісу та реклами [62]. В концепцію управління конкурентоспроможністю підприємства покладені базові положення управління, згідно з якими основними елементами системи управління є мета управління, об'єкт управління, суб'єкт управління, предмет і функції управління. Сам процес управління здійснюється на основі ряду принципів.

Метою управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства є забезпечення його сталого функціонування за будь-яких змін на міжнародному ринку.

Об'єктом управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства є продукція і будь-яка інша діяльність, його персонал, техніка та технології і організаційно-управлінська структура.

Суб'єктами управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства є особи прийняття рішень, які реалізують його управління: власник підприємства, вищий управлінський персонал підприємства, лінійні менеджери

операційних підрозділів підприємства, менеджери-економісти консалтингових фірм, державні та відомчі управлінські структури та органи [62].

Предметом управління міжнародною конкурентоспроможністю є процес формування та розвитку міжнародною конкурентоспроможності суб'єкта господарювання.

Реалізація функцій управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства формує процес управління нею. Функції управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства представлені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1.

Функції управління конкурентоспроможністю підприємства

Функція	Сутність
Цілестановлення	Обумовлює орієнтацію процесу управління об'єктом на досягнення цілей – рівень міжнародної конкурентоспроможності
Планування	Передбачає формування стратегії і тактики реалізації цілей і завдань, розробку програм, складання планів і графіків реалізації окремих заходів підвищення міжнародної конкурентоспроможності
Організація	Забезпечує практичну реалізацію планів і програм; а також дозволяє вирішити питання розподілу ресурсів
Мотивація	Використання мотиваційних регуляторів активності суб'єктів управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства
Контроль	Забезпечує перевірку відповідності досягнутого рівня міжнародної конкурентоспроможності встановленому

Джерело: розроблено автором на основі [63]

Основні принципи управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства представлені на рис. рис. 3.4.

Для практичної реалізації процес управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства застосовується ряд методів – організаційно-адміністративні, соціально-психологічні, економічні та інформаційні.

А тепер об'єднаємо визначені нами складові системи і представимо модель управління процесом забезпечення міжнародної конкурентоспроможності підприємства у вигляді алгоритму – рис. 3.5.

Рис. 3.4. Основні принципи управління конкурентоспроможністю підприємства

Джерело: розроблено автором на основі [63]

Таким чином, ми розробили рекомендації по організації на вітчизняному підприємстві системи управління міжнародною конкурентоспроможністю. В контексті покращення зовнішньої торгівлі, ми вибудовували ланцюжок зв'язків, коли підприємство-виробник зможе забезпечувати рівень продукції, який відповідає світовому, тоді на підприємстві будуть сформовані передумови до початку або продовження, але з більшою ефективністю, експортної діяльності

Рис. 3.5. Модель управління процесом забезпечення міжнародної конкурентоспроможності підприємства

Джерело: розроблено автором на основі [64, 65, 66]

А оскільки, як ми вже писали, виробник є тим суб'єктом, який виробляє і продає за кордон, то високий рівень конкурентоспроможності підприємства стане його ресурсом для підвищення експортного потенціалу, і відповідно – зовнішньої торгівлі.

3.3. Моделювання показників зовнішньої торгівлі товарами двох країн з метою прогнозування імпорту та експорту

Ми знаємо, що зовнішня торгівля наразі є невід'ємною складовою кожної економіки. Економіка – це безліч систем взаємопов'язаних процесів. В економіці усе пов'язано з усім. Тому для забезпечення необхідних пропорцій її платіжного балансу вивчення причинно-наслідкових зв'язків важливе і необхідне завдання.

Розглянемо дві гіпотетичні країни і торгівельні відносини між ними. Позначимо одну країну як А, другу як В. наша мета розглянути процес моделювання величини експорту та імпорту товарів однієї країни з іншою. Для цього потрібно обрати найкращу модель, що можливо шляхом перебору різних наборів чинників і обґрунтування найкращої моделі на основі використання економіко-математичного моделювання.

Отже, початковими умовами є наявність двох країн, між якими складаються торгові відносини.

Ми завжди можемо провести статистичний аналіз на основі даних офіційної статистики. При цьому застосовуються традиційні статистиці методи – метод статистичних показників, методи аналізу динаміки, методи аналізу структури, при необхідності – інші методи. Також для визначення чинників, які визначають величину імпорту і експорту ми можемо застосовувати методи регресійного і кореляційного аналізу. Саме вони і складуть основу моделювання величини експорту і імпорту для країн А. і В.

Під час вибору чинників для моделі показників зовнішньої торгівлі країн А і В ми беремо за основу наступні міркування.

- 1) Величину експорту можна розглядати в контексті як попиту, так і

пропозиції. В першому випадку його обсяги залежать від бажання і можливостей іноземної країни, наприклад, В – торговельного партнера придбати товари країни А. В другому випадку – обсяг експорту обмежений промисловим потенціалом економіки країни А [67]. Отже, в якості одного з чинників моделі величини експорту можна розглядати ВВП країни В – торговельного партнера, або кінцеві витрати на споживання різних секторів економіки країни А в якості оцінки попиту, та ВВП країни А в якості як оцінки пропозиції.

2) Обсяги експорту товарів визначаються співвідношенням цін на внутрішньому та зовнішньому ринках. Воно сприятливе, якщо ціна на внутрішньому ринку нижча від ціни на зовнішньому. В нашому випадку, ціна в країні А нижча, ніж ціна в країні В у випадку, коли експортує країна А. Таким чином, експортер – країна А, отримує прибуток від операції.

Для оцінки цінових умов на внутрішньому і зовнішньому ринках, як правило, використовуються індекси споживчих цін.

Важливим чинником, який впливає на обсяги експорту, є курс національної валюти щодо будь-якої іншої валюти або до долара США. Його рівень залежить від реального курсу валюти, який є добутком номінального курсу та індексу цін зовнішнього світу, поділений на індекс внутрішніх цін. На нашу думку, цей показник потрібно включити до моделі [67].

Агрегованим показником, що визначає попит в країні А є показник сумарних видатків на придбання товарів та послуг торговельного партнера – країни В, або валовий внутрішній продукт даної країни – країни А.

Отже, ключовим фактором при цьому виступає світовий попит. Він виражається показником ВВП країни-партнера – країни В, а разом з курсом національної валюти до долара США та співвідношення індексів споживчих цін ми цю змінну включаємо до наступного рівняння:

$$E_{xj} = f(GDR_j; R * CPI_j / CPI_A), \quad (1)$$

де

E_{xj} – експорт продукції в країну j ;

GDR_j – валовий внутрішній продукт країни – торговельного партнера j або країни B ;

R – номінальний курс національної валюти до долара США;

CPI_j – індекс споживчих цін у країні – торговельному партнері j або в країні B ;

CPI_A – індекс споживчих цін в країні A .

Інформаційною базою для проведення розрахунків є Державна служба статистики України, сайти міжнародних фінансових організацій, база даних Світового банку, інші джерела, на яких можна отримати офіційні статистичні дані по тій чи іншій країні.

Імпорт на відміну від експорту є внутрішнім чинником для країни B , оскільки він залежить від потреб внутрішнього ринку і зростання ВП країни B . По аналогії з попереднім рівнянням, функція імпорту буде мати вигляд:

$$E_{mj} = f(GDR_A; R * CPI_A / CPI_j), \quad (2)$$

де

E_{mj} – імпорт продукції в країни j до країни A ;

GDR_A – валовий внутрішній продукт країни A ;

R – номінальний курс національної валюти до долара США;

CPI_j – індекс споживчих цін у країні – торговельному партнері j або в країні B ;

CPI_A – індекс споживчих цін в країні A .

Для побудови моделей використовують метод найменших квадратів. Перебираючи багаточисленні чинники, які потенційно можуть виявитися найкращими, ми в результаті порівняння таких характеристик як коефіцієнти кореляції, коефіцієнти детермінації, використовуючи критерії Ст'юдента і

Фішера побудуємо оптимальну моделі, які пояснюватимуть імпорт і експорт та дозволять прогнозувати їх обсяги для двох країн-партнерів.

Розглянемо застосування даних моделей на конкретному прикладі.

Для реалізації запропонованих моделей виконаємо аналіз для зовнішньої торгівлі між Францією і Україною. Вихідні дані для розрахунків представлені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2.

Вихідні дані для побудови моделі залежності величини експорту та імпорту товарів до Франції від різних чинників

Рік	Експорт товарів до Франції, млн. US\$	Імпорт товарів з Франції, млн. US\$	ВВП Франції в поточних цінах, млрд. US\$	ВВП України в поточних цінах, млрд. US\$	Кінцеве споживання сектору домогосподарств Франції, млрд. US\$	Реальний курс гривні до US\$, грн.
2009	1285,2	3383,8	2861,4	86,1	1482,2	5,7
2010	1283,8	4268,3	3002,4	107,8	1565,3	5,4
2011	1644,5	5830,0	3440,0	142,7	1608,8	5,6
2012	1837,1	7165,3	3752,4	180,0	1682,2	6,4
2013	1248,1	3852,1	3418,0	117,2	1697,5	9,0
2014	1499,5	4605,3	3417,1	136,0	1751,0	8,6
2015	1763,8	6865,7	3757,7	163,2	1843,5	8,4
2016	1645,0	6807,1	3544,0	175,8	1898,6	7,9
2017	1603,8	6772,8	3752,5	183,3	1954,2	7,9
2018	1590,6	5361,5	3879,3	133,5	2008,4	13,2
2019	1328,7	3975,6	3363,6	91,0	2044,7	32,4
2020	1423,7	4318,4	3466,8	93,3	2087,2	29,0

На експорт можуть впливати ВВП країни-партнера, кінцеві витрати на споживання різних секторів економіки цієї країни (як оцінка попиту), ВВП України (як оцінка пропозиції) та співвідношення цін на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Для характеристики цінових умов на внутрішньому і зовнішньому ринках були обираємо відповідні індекси споживчих цін.

Вагомим фактором, що впливає на обсяги експорту, є курс національної валюти щодо долара США. Його рівень залежить від реального курсу валюти,

який є добутком номінального курсу та індексу цін зовнішнього світу, поділений на індекс внутрішніх цін. Цей чинник також буде включено до моделі.

За результатами розрахунків, вираз, що описує взаємозв'язок експорту з України у Францію як функцію попиту, має такий вигляд:

$$E_{xj} = -165,41 + 0,51 * GDR_j - 7,23 * R * CPI_j / CPI_A, \quad (3)$$

$$R^2 = 0,691; F = 10,09$$

Величина коефіцієнта детермінації вказує на те, що варіацію результативної ознаки на 69,1% пояснюють вибрані для моделі змінні.

За F-критерієм Фішера при розрахунковому значенні $F = 10,09$ рівень його істотності становить 0,01, тобто рівняння істотне зі ймовірністю 99%.

В результаті перевірки істотності параметрів моделі ми дійшли висновку, що вільний член рівняння істотний зі ймовірністю 30%, другий параметр істотний зі ймовірністю 99,8%, третій параметр істотний зі ймовірністю 89%. Стандартна похибка апроксимації тренду становить 121,93.

Оскільки вільний член рівняння неістотний, покращимо рівняння, тобто побудуємо модель експорту без нього:

$$E_{xj} = 0,46 * GDR_j - 7,32 * R * CPI_j / CPI_A, \quad (4)$$

$$R^2 = 0,995; F = 1019,92$$

Отримане рівняння має значно кращі параметрами якості – рівняння істотне зі ймовірністю 99,9%, а параметри – зі ймовірністю 90%. Збільшення ВВП Франції на 1 млрд. US\$ збільшить експорт у Францію на 0,46 млн. US\$, а збільшення реального курсу гривні на 1 грн. зменшить експорт на 7,32 млн. US\$.

За результатами розрахунків, вираз, що описує взаємозв'язок експорту з України у Францію як функцію попиту, має такий вигляд:

$$E_{xj} = -165,41 + 0,51 * GDR_j - 7,23 * R * CPI_j / CPI_A, \quad (3)$$

$$R^2 = 0,691; F = 10,09$$

Величина коефіцієнта детермінації вказує на те, що варіацію результативної ознаки на 69,1% пояснюють вибрані для моделі змінні.

За F-критерієм Фішера при розрахунковому значенні $F = 10,09$ рівень його істотності становить 0,01, тобто рівняння істотне зі ймовірністю 99%.

В результаті перевірки істотності параметрів моделі ми дійшли висновку, що вільний член рівняння істотний зі ймовірністю 30%, другий параметр істотний зі ймовірністю 99,8%, третій параметр істотний зі ймовірністю 89%. Стандартна похибка апроксимації тренду становить 121,93.

Оскільки вільний член рівняння неістотний, покращимо рівняння, тобто побудуємо модель експорту без нього:

$$E_{xj} = 0,46 * GDR_j - 7,32 * R * CPI_j / CPI_A, \quad (4)$$

$$R^2 = 0,995; F = 1019,92$$

Отримане рівняння має значно кращі параметрами якості – рівняння істотне зі ймовірністю 99,9%, а параметри – зі ймовірністю 90%. Збільшення ВВП Франції на 1 млрд. US\$ збільшить експорт у Францію на 0,46 млн. US\$, а збільшення реального курсу гривні на 1 грн. зменшить експорт на 7,32 млн. US\$.

Залежність експорту до Франції від величини кінцевого споживання сектору домогосподарств Франції та реального курсу гривні до долара США представляє таке рівняння:

$$E_{xj} = 251,42 + 0,83 * FinConsExp - 19,55 * R * CPI_A / CPI_j, \quad (5)$$

$$R^2 = 0,406; F = 3,07$$

Варіація вибраних для моделі чинників пояснює 40,6% варіації результативної ознаки. Рівняння істотне зі ймовірністю 90%. Вільний член

рівняння істотний зі ймовірністю 31%, другий параметр істотний зі ймовірністю 94,5%, третій параметр істотний зі ймовірністю 96%.

Результат моделювання експорту з України у Францію як функція пропозиції (з величиною ВВП України як чинника) такий:

$$E_{xj} = 755,23 + 5,28 * CPI_A + 4,18 * R * CPI_A/CPI_j, \quad (6)$$

$$R^2 = 0,75; F = 13,51$$

Варіація вибраних для моделі чинників пояснює 75% варіації результативної ознаки. Це рівняння істотне зі ймовірністю 99,9%, а параметри істотні зі ймовірністю 99,9%, 99,9% та 66%. Збільшення ВВП України на 1 млрд. US\$ збільшить експорт у Францію на 5,28 млн. US\$, а збільшення реального курсу гривні на 1 грн. збільшить експорт на 4,18 млн. US\$.

Оскільки рівняння (6) має найкращі показники якості і найменшу похибку, а також най вужчі довірчі інтервали, його доцільно використовувати в прогнозуванні експорту з України у Францію.

Ми використали дані, представлені у табл. 3.1., щоб змодельовати величину імпорту від різних показників попиту та пропозиції, а також реального валютного курсу. Найкраще рівняння має такий вигляд:

$$E_{mj} = -269,58 + 38,75 * GDR_A + 39 * R * CPI_A/CPI_j, \quad (7)$$

$$R^2 = 0,919; F = 3,07$$

Це дослідження дозволяє прогнозувати зовнішньоекономічні показники на основі географічної структури експорту та імпорту. Ми використали кореляційно-регресійний аналіз для моделювання показників зовнішньої торгівлі – обсяги експорту та імпорту, двох країн – торговельних партнерів. Крім того, до аналізу можна долучити інформацію про товарну структуру експорту та імпорту, а також коригувати чинники відповідно до неї. Окрім реального попиту і відносних цін, на обсяги експорту та імпорту можуть впливати й інші фактори.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. ЗЕД та міжнародна торгівля є важливим чинником розвитку економіки. Суттєвим недоліком зовнішньоторговельної політики України вважається те, що відсутня прозора і чітка стратегія, адміністративні заходи в рамках якої бувають недостатньо обґрунтованими, непрозорими як наприклад в нетарифному регулюванні ЗЕД. Проблеми, зовнішньоторговельної політики України потребують комплексного систематичного на рівні держави вирішення. Тому наразі є необхідність впровадження системи заходів, спрямованих на вдосконалення законодавства стосовно ЗЕД, не тільки розробки рекомендацій чи інших ініціатив, але й її ефективного впровадження, вирішення низки економічних і фінансових питань.

2. Рекомендації щодо організації на вітчизняному підприємстві системи управління міжнародною конкурентоспроможністю. В контексті покращення зовнішньої торгівлі, ми вибудовували ланцюжок зв'язків, коли підприємство-виробник зможе забезпечувати рівень продукції, який відповідає світовому, тоді на підприємстві будуть сформовані передумови до початку або продовження, але з більшою ефективністю, експортної діяльності. Виробник є тим суб'єктом, який виробляє і продає за кордон, то високий рівень конкурентоспроможності підприємства стане його ресурсом для підвищення експортного потенціалу, і відповідно – зовнішньої торгівлі.

3. Для моделювання показників зовнішньої торгівлі – обсяги експорту та імпорту, для двох будь-яких країн – торговельних партнерів доцільно використовувати кореляційно-регресійний аналіз. Для моделювання оптимальної структури двох країн-партнерів ми пропонуємо систему моделей експорту і імпорту двох країн-партнерів, до складу яких включаються показники-індикатори обох країн, і які дозволять змодельовати показники зовнішньої торгівлі країн таким чином, щоб отримати залежності з найвпливовішими факторами, з метою прогнозування оптимальних обсягів імпорту та експорту.

ВИСНОВКИ

Проведене в даній роботі дослідження дозволило отримати ряд висновків.

1. Встановлено, що процеси інтеграції країн є об'єктивними, мотивуються суттєвими перевагами інтеграції – підвищення рівня розвитку країн, розвиток технологій та впровадження їх у виробництво спільними зусиллями з ефектом синергії. Інтегруючись, країни переслідують схожі цілі. Метою міжнародних інтеграційний об'єднань є підвищення економічної ефективності виробництва, а міцні економічні відносини дозволяють вирішувати політичні конфлікти і вибудовувати спільну політику щодо інших.

2. Ми дійшли висновку, що в своїй ЗЕД держава керується визначеними правилами і принципами, які складають її стратегічну і тактичну економічну політику. Обраний державою курс економічної політики визначає її економічну стратегію. Зовнішньоекономічна політика є розумним і вигідним поєднанням наступальної і захисної стратегій. До складу ЗЕП входить зовнішньоторговельна політика, яка складається з експортної і імпоротної політики держави. Зовнішньоторговельна політика має на меті врегулювання на державному рівні влади товаропотоків між країнами.

3. Встановлено, що питання вибору правильної зовнішньоторговельної політики та ефективного застосування набору інструментів, які доцільно і раціонально використовувати для державного регулювання зовнішньої торгівлі на даний момент часу, є дуже важливим. Є дві моделі зовнішньоторговельної політики – протекціонізм та вільна торгівля. Вони визначають загальні підходи держави до міжнародної торгівлі, але в чистому вигляді не використовуються. Частіше держави поєднують методи протекціонізму з елементами вільної торгівлі.

4. Отримали результати, які уможливлюють наступні висновки – Україна є промислово-аграрною країною з переважанням продукування сировини і це певною мірою визначає її експортну діяльність. Імпортує Україна продукції машинобудування та приладобудування. Щодо загальних тенденцій протягом

останніх 10 років – експортна і імпортна діяльність України залежить від зовнішніх чинників, таких як світові кризи, пандемія тощо. Внутрішні чинники також впливають на стан зовнішньої торгівлі, такі як Революція Гідності та збройний конфлікт з Росією історично співпадають з періодами значного спаду досліджуваного явища.

5. Дійшли висновку, що частка послуг в загальному обсязі експорту країни варіює в межах від 23% до 28%. При цьому на її величину чинники зовнішні і внутрішні впливають мало, її величина змінюється мало. Частка імпортних послуг варіює від 14% до 23%. Україна найбільший обсяг послуг експортує до США і Росії, а в Україну найбільше екпортують послуг Великобританія, США, Туреччина і Німеччина. Найпопулярніші послуги українського експорту транспортні, комп'ютерні та інформаційні з переробки матеріальних ресурсів та ділові. В Україну надають послуги транспортні, роялті та ділові.

6. З дослідження випливає, що Україна спрямовує свої зусилля на становлення та вдосконалення зовнішньоторговельної політики, яка є поєднанням вільної торгівлі та протекціонізму. Орієнтація на європейську інтеграцію, розвиток співробітництва з іншими країнами і покращення власного економічного стану, дозволяють жорстокі методи протекціонізму замінювати на методи політики невтручання. Україна розширює зони вільної торгівлі, впроваджує пом'якшення тарифів, усунення обмежень стосовно ввезення та вивезення товарів з новими країнами, відкриває доступ до нових ринків збуту і відкриває свої кордони для зацікавлених у співпраці держав.

7. Визначено, що суттєвим недоліком зовнішньоторговельної політики України є відсутня прозора і чітка стратегія, адміністративні заходи в рамках якої бувають недостатньо обґрунтованими, непрозорими як наприклад в нетарифному регулюванні ЗЕД, низька конкурентоспроможність експортних товарів на світовому і регіональних ринках, невизначеність щодо напрямів спеціалізації українського експорту, понад міру залежність вітчизняних товаровиробників від імпорту енергоносіїв та технологічного обладнання, перешкоди на шляху залучення прямих іноземних інвестицій.

8. Обґрунтовано, що підприємство-виробник зможе забезпечувати рівень продукції, який відповідає світовому, тоді на підприємстві будуть сформовані передумови до початку або продовження, але з більшою ефективністю, експортної діяльності. Якщо виробник є тим суб'єктом, який виробляє і продає за кордон, то високий рівень конкурентоспроможності підприємства стане його ресурсом для підвищення експортного потенціалу, і відповідно – зовнішньої торгівлі. Запропоновано модель управління міжнародної конкурентоспроможністю підприємства.

9. Запропоновано використовувати для моделювання оптимальної структури двох країн-партнерів систему моделей експорту і імпорту двох країн-партнерів, до складу яких включаються показники-індикатори обох країн, і які дозволять змодельовати показники зовнішньої торгівлі країн таким чином, щоб отримати залежності з найвпливовішими факторами, з метою прогнозування оптимальних обсягів імпорту та експорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Трихліб К.О. Інтеграція: сутність і особливості. Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. Харків, 2016. С. 100-105.
2. Павлов В. І., Лебедєв В. О. Словник найбільш уживаних термінів з філософії, логіки, етики, естетики та релігієзнавства. Харків : УкрДУЗТ, 2019. 160 с.
3. Костенко А.М. Вплив інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси України : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2018. 411 с.
4. Сабадош Ю.Г. Обґрунтування педагогічних умов розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців комп'ютерних систем і автоматики. Духовність особистості: методологія, теорія і практика : збірник наукових праць. За матеріалами X Міжнародної науково-практичної конференції «Духовно-культурне виховання особистості в умовах входження людства в Епоху Культури» в рамках міжнародного проекту Д. Пола Шафера «Епоха Культури» (30 травня 2019 року, м. Київ); Ч. II. Гол. редактор Г.П. Шевченко. Вип. 3 (90). Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2019. С. 157-169.
5. Готра В.В. Сутність та особливості інтеграційних процесів як чинника розвитку національної економіки. *Науковий вісник Ужгородського Університету*. 2018. С. 42-48.
6. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980) : веб-сайт. URL : <http://sum.in.ua/s/internacionalizacija>
7. Матюшенко І.Ю., Беренда С.В., Резніков В.В. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції : навч. посіб. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 504 с.
8. Глобалізація. Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д. Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова

- думка", 2004. 688 с.: іл.. URL : <http://www.history.org.ua/?termin=Globalizaciya> (останній перегляд: 20.12.2021)
9. Дугієнко, Н., Дугієнко, О. Пріоритети міжнародної економічної діяльності України: глобальний та регіональний аспекти. *Економіка та суспільство*. 2021. №29. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-9>
 10. Бутко М.П. Архітектоніка конкурентоспроможності регіонів України в контексті євроінтеграції : монографія. Київ : АМУ, 2016. 452 с.
 11. Сідоров В.І. Торгово-економічна складова регіональних економічних процесів в умовах глобалізації. *Бізнес Інформ*. 2016. №6. С. 31-37.
 12. Міжнародна економіка : навч. посіб. За ред. Г.Е. Гронтковської. Г.Е. Гронтковська, О.І. Ряба, А.М. Венцурик, О.І. Красновська. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 384 с.
 13. Про зовнішньоекономічну діяльність. Закон України від 16.04.1991 № 959-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>
 14. Тюріна Н.М., Карвацька Н.С. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 408 с.
 15. Шепель Т. В. Сучасні реалії та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України. *Бізнес Інформ*. 2021. №1. С. 49-58.
 16. Козак Ю.Г. Міжнародна економіка: в питаннях та відповідях : підруч. К.: ЦУЛ, 2017. 228 с.
 17. Господарський кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
 18. Енциклопедія Сучасної України : веб-сайт. URL : https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18783
 19. Морарь М.В. Політологія: навчальний посібник. Мелітополь: ФО-П Однорог Т.В., 2019. 176с.
 20. Улида В. Ю. Система державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Вісник Національного університету цивільного захисту України, 2015. Вип.2. С. 132-139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2015_2_20

21. Бондарчук Л.В., Гусак К.Ю. Шляхи удосконалення зовнішньоторговельної політики України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 19, частина 1. С. 32-34.

22. Брояка А.А. Перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики, 2020. №1. С. 146-159.

23. Мельник Л.Г. Економіка та інформація: економіка інформації та інформація в економіці: енциклопедичний словник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2015. 384 с., с. 44

24. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. Посіб. За заг. ред. д.е.н. Ю.Є. Петруні. Дніпропетровськ : Університет митної справи та фінансів, 2015. 331 с.

25. Скиба Г.В. Актуальні проблеми зовнішньоторговельної політики України в сучасних умовах глобалізації світової економіки. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019, № 6, Том 1. С. 167-171.

26. Національна економіка : навч. посіб. [А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович] ; за ред. А.Ф. Мельник. К. : Знання, 2012. 463 с.

27. Міщенко Д.А., Міщенко Л.О. Теоретичні основи механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. URL : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1965>

28. Суховітрук, І.В. Імпортна політика загальні цілі та актуальні проблеми України : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня бакалавра : спец. 292 - міжнародні економічні відносини / наук. кер. Ф.О. Журавка. Суми : Сумський державний університет, 2021. 35 с.

29. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. Посіб. За заг. ред. д.е.н. Ю.Є. Петруні. Дніпропетровськ : Університет митної справи та фінансів, 2015. 331 с.

30. Панченко В.Г. Критичний аналіз підходів до моніторингу протекціонізму: ідентифікація форм прояву неопротекціонізму в економічній політиці. *Економіка та держава*. 2018. № 3. С. 22-28.

31. Марченко В. М., Нечаєв О. Л. Сучасні торговельні бар'єри входу на зовнішні ринки. *Бізнес Інформ*. 2019. №7. С. 25-31. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-7-25-31>

32. Рибак І.В. Місце України в системі міжнародної торгівлі. *Міжнародний мультидисциплінарний науковий журнал «ЛЮГОΣ. Мистецтво наукової думки»*, 2020. №9. С. 13-16.

33. Пугачевська К.С. Детермінанти експортоорієнтованого розвитку відкритих економік. *Бізнесінформ*. 2019. № 10. С. 16-24.

34. Боднарчук Т. Проблематика протекціоністсько-фритредерської полеміки середини ХІХ – початку ХХ століття. Сучасні тенденції в економіці та управлінні: новий погляд: матеріали Міжнародної науковопрактичної конференції (м. Донецьк, 26–27 квітня 2013 року). Донецьк: ГО «СІЕУ», 2018. С. 119-123.

35. Харун О.А., Рожок Т.В. Особливості проведення політики протекціонізму та фритредерства. *Інфраструктура ринку*. 2018. Випуск 18. С. 32-36.

36. Сундук А. Механізми державного регулювання прояву глобальних процесів та шляхи їх удосконалення. *Вісник КНУТД*. 2014. № 2. С. 115-119

37. Офіційний сайт Національного банку України. URL : <https://bank.gov.ua/>

38. Платіжний баланс у 2020 році. Національний банк України : офіційний веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/State_y.pdf

39. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

40. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL : <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>

41. Ukraine. World Data Atlas: web-site. URL: <https://knoema.ru/atlas/%d0%a3%d0%ba%d1%80%d0%b0%d0%b8%d0%bd%d0%b0>

42. Як змінювалося місце України в світових рейтингах в 2015-2020 роках. Слово і діло : веб-сайт. 05 січня 2021 р. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/01/05/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvalosya-misce-ukrayiny-svitovyx-rejtynhax-2015-2020-rokax>

43. International Monetary Fund Report for Selected Countries and Subjects. 2018. URL : <https://bitly.su/LrPde>

44. Король, М.М., Шумнегра Р.О. Оцінка зовнішньоторговельної політики України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Гол. ред. М.М. Палінчак. Ужгород : Гельветика, 2019. Вип. 24, №Ч.2. С. 83–89.

45. Ukraine: Free Trade Agreements. URL : https://issuu.com/nataliyamykolska/docs/broschure_free_trade_agreements

46. Україна може в лютому підписати угоду про ЗВТ з Туреччиною – Кулеба. Укрінформ : веб-сайт. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3341560-ukraina-moze-v-lutomu-pidpisati-ugodu-pro-zvt-z-tureccinou-kuleba.html>

47. World Development Indicators, GDP of Ukraine. URL : <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

48. Про вивізне (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину. Закон України від 07.05.1996 № 180/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/180/96-%D0%B2%D1%80#Text>

49. Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур. Закон України від 10.09.1999 № 1033-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1033-14#Text>

50. Про вивізне (експортне) мито на відходи та брухт чорних металів. Закон України від 24.10.2002 № 216-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/216-15#Text>

51. Про ставки вивізного (експортного) мита на брухт легованих чорних металів, брухт кольорових металів та напівфабрикати з їх використанням. Закон України від 13.12.2006 № 441-V. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/441-16#Text>

52. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України. Закон України від 03.06.2008 № 309-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2171-14#Text>

53. Соколовська О.М. Проблеми зовнішньої торгівлі України та її регіонів у контексті світової кризи. *Вісник економічної науки України*. 2020. №1. С. 97-102.

54. Галасюк В. Почему мировой кризис ударит по Украине сильнее, чем кажется. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/svitova-kriza-i-ukrajina-chomuvse-girshe-nizh-zdayetsya-viktor-galasyuk-50077437.html>

55. Інвестиційна політика в Україні: досвід, проблеми, перспективи / [відп. ред. М. Г. Чумаченко]. Інст екон. пром-ті НАН України. Донецьк: Юго-Восток, 2003.

56. Черчик Л. Основні проблеми зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 2. С. 21-24.

57. Про схвалення Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1017-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-p>.

58. Черчик Л. Основні проблеми зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 2. С. 21-24.

60. Бондарчук Л.В., Гусак К.Ю. Шляхи удосконалення зовнішньоторговельної політики України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 19, част. 1. С. 31-34.

61. Хомич О.В., Манаєнко І.М. Розвиток експортного потенціалу підприємства на європейському ринку FMCG в умовах ризиків. Економіка та управління підприємствами. 2020. № 3 (45). С. 133-138.
62. Цибульська, Елеонора Іванівна. Конкурентоспроможність підприємства : навч. посіб. Нар. укр. акад. Харків : Вид-во НУА, 2018. 320 с.
63. Осипов В.М., Некрасова Л.А. Оцінка конкурентоспроможності виноробного підприємства як інструмент управління його розвитком. Економіка і прогнозування. 2019. № 1. 109-127.
64. Приймук О., Д'якова Є. Дослідження методів оцінки конкурентоспроможності підприємства. Збірник наукових праць Державного економіко - технологічного університету транспорту. 2015. Вип. 33. С. 332-337.
65. Arline K. Blue Ocean Strategy: Creating Your Own Market. Business News Daily Contributor. April 1, 2015. URL: <https://www.slidegenius.com/blog/3-ways-blue-ocean-strategyapplies-sales-presentation>.
66. Пермінова С. О., Романко Є. В. Управління міжнародною конкурентоспроможністю як фактор успіху сучасного підприємства. Молодий вчений. 2016. №2. С. 70-74.
67. Марець О.Р., Михалець К.А. Моделювання показників зовнішньої торгівлі товарів України та Німеччини. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 19. С. 576-579.

Додатки

Структура експорту з України в 2020р. за товарними групами [41]

Товарні групи	млн US \$	У % до підсумку
Злаки	9410	19,10
Чорні метали	7690	15,60
Жири та олії тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові харчові жири; воски тваринного або рослинного походження	5760	11,70
Руди, шлак і зола	4420	8,98
Електричні машини і устаткування та їх частини; звукозаписувальна та звуковідтворювальна апаратура, апаратура для запису або відтворення телевізійного зображення і звуку, їх частини та приладдя	2570	5,22
Реактори ядерні, котли, обладнання і механічні пристрої; їх частини	1970	4,00
Насіння і плоди; інше насіння, плоди і зерно; технічні або лікарські рослини для технічних цілей; солома і фураж	1840	3,74
Залишки і відходи харчової промисловості; готові корми для тварин	1570	3,20
Деревина та вироби з неї; деревне вугілля	1400	2,86
Вироби з чорних металів	884	1,79

Таблиця А.2

Структура експорту з України в 2020р. за основними товарами [41]

Товарні групи	млн US \$	У % до підсумку
Олія соняшникова, сафлорова або бавовняна та їх фракції, рафіновані або нерафіновані, але без зміни хімічного складу	5310	10,8
Кукурудза	4880	9,92
Руди та концентрати залізні, включаючи випалений пірит	4230	8,61
Пшениця і маслин	3590	7,3
Напівфабрикати з заліза або нелегованої сталі	2740	5,57
Прокат плоский з заліза або нелегованої сталі завширшки 600 мм або більше, гарячої прокатки, неплакований, без гальванічного або іншого покриття	1590	3,24
Проводи ізольовані (включаючи емальовані чи анодовані), кабелі (включаючи коаксіальні кабелі) та інші ізольовані електричні провідники зі з'єднувальними деталями або без них; кабелі волоконно-оптичні, складені з волокон	1350	2,74
Макуха та інші тверді відходи, одержані під час добування рослинних жирів та олій, за винятком відходів товарної позиції 2304 або 2305, мелені або мелені, негранульовані або гранульовані	1170	2,39
Насіння ріпаку або ріпаку, подрібнене або неподрібнене	1000	2,04
Чавун переробний та дзеркальний чавун у чушках, болванках або інших первинних формах	922	1,87